

Dehli Türk Sultanlığı'nın Kuruluşuna Kadar Gücerat'ta Türk Varlığı 6

İsa Eryılmaz¹

Özet

Hindistan'daki Türklerin tarihinde çok eski bir geçmişe sahip olan Gücerat, kesin olarak Dehli Sultanı Alâeddin Muhammed Halacî (1296-1316) zamanında fethedilinceye kadar muhtelif Türk boy ve devletlerinin akınları ve idaresi altında kalmıştır. Türklerin bu ülkeyle ilgileri halihazırdaki kaynaklara göre M.Ö. I. binde Kuzeybatı Hindistan'a inen Sakalar'dan başlatılsa da çok daha eskilere gittiği tahmin edilmektedir. Bu ülkeye Türkler'in dışında da gelen yabancı kavimler olmuştur. Ariler, İskender ve halefleri, Persler veya Müslüman Araplar bunlardan sadece bir kaçıdır. Ancak bunların hiçbirisi bu ülkenin tarihinde Türkler kadar derin izler bırakamamış ve zaman içerisinde yerli Hint kültürü karşısında silinip gitmişlerdir. Sakalar'dan başlamak üzere Kuşan, Akhun, Gazneli ve Gurlu dönemlerinde Türkler, askerî ve idarî alanlar yanında dinî, sosyokültürel ve iktisadî alanlarda, Hint devlet ve toplum hayatında kalıcı etkiler bırakmışlardır. Öyle ki bu ülkenin ilk adı olan Gurceretra/Gurcaratrâ, V. yüzyılın sonlarında Hindistan'a gelen Gucer/Gucar kabilesine atfedilmektedir. Bölgede tespiti yapılan nümizmatik ve epigrafik kayıtlar, Kuşan devrinden itibaren Türk hâkimiyetinin Gücerat limanlarına kadar ulaştığını göstermektedir. Nitekim Kuşan hükümdarı Kanişka devrinde (M.S. 78-106) Sauraştra (Gücerat)'ya hâkim olunmasıyla Hindistan ile Roma arasında yapılan deniz ticareti epey bir müddet Türklerin kontrolünde yapılmıştır. Bu arada Türkistan'daki İpek Yolu ticaretine de hâkim olan Kuşan İmparatorluğu, Gücerat limanlarının kontrol altına alınmasıyla Partları devre dışı bırakarak Roma'ya ipek taşımış ve uluslararası ticarette hatırı sayılır bir güç haline gelmiştir. Bunun dışında özellikle Gazneli Mahmud'un seferleri sırasında Müslüman Türkler'in Gücerat şehirlerindeki mevcudiyetleri ülkedeki Türk varlığını belirgin hale getirmiş ve Gurlu akınları sonrasında Dehli Türk Sultanlığı'nın tesisi ile Gücerat'ta Türk hâkimiyet dönemi kalıcı olarak başlamıştır. Bütün bu gelişmeler Gücerat'ta, XIV. yüzyılın sonlarında müstakil bir Türk devleti kurarak bugün halen ayakta olan kültürel miraslarıyla temayüz eden Muzaffêrîler'in ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kırşchir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kırşchir/TÜRKİYE

GİRİŞ

Umumiyetle Asya kıtasının güneyinde Himalaya Dağları ile Hint Okyanusu arasındaki ülke olarak tanımlanan Hindistan bir yarımada olma özelliğine sahiptir.² Söz konusu özelliği ile Hindistan, tarih boyunca İran ve Çin gibi kendine has medeniyet ve kültürü ihtiva ederken özellikle ülkenin kuzey kesimleri hareketli bir tarihî geçmişe sahip olmuştur.³ Bu manada Müslüman Arapların Sind⁴ diye tabir ettikleri batıdaki İndus havzası en eski devirlerden itibaren kuzeyden yabancıların istilasına maruz kalmış ve bu istila hareketleri Hindistan tarihinde derin akisler bırakmıştır.⁵ Bunda şüphesiz İndus havzasının orta ve güneye nazaran yılın muayyen zamanlarında yağış almasının ve kuzeyden gelenler için müsait bir iklime sahip olmasının etkisi büyüktü.⁶ Öyle ki bölgenin söz konusu iklim ve fiziki özellikleri Hindistan'ın en eski medeniyetleri olarak kabul edilen Mohenjo-daro ve Harappa kültürlerinin de İndus Nehri'nin suladığı verimli topraklarda ortaya çıkmasını sağlamış olmalıdır.⁷

- 2 R. Lethbridge, *The History of India*, Calcutta 1900, s. 1; S. M. Sastri, *Cunningham's Ancient Geography of India*, Calcutta 1924, s. 17; G. Dunbar, *A History of India (From the Earliest Times to the Present Day)*, Delhi 1990, s. 1; kuzeyde Himalaya Dağları'yla adeta tabii bir duvar gibi çevrelenen bu ülkenin doğusunda Bengal Körfezi, güneyinde ise Hint Okyanusu bulunmaktadır. Hindistan (India) adı ise bu ülkeye Grekler tarafından verilmiştir ki bu isim Sanskrit Sindhu (İndus/Sind) nehir adından türemiştir. Yalnız Grekler bu adı bütün kıtayı ittiha eden bir isim olmaktan çok Himalaya silsilesi ile Vindhiya Dağları arasında kalan bölgeyi ifade etmek için kullanmışlardır. Bkz., T. Keightley, *A History of India (From the Earliest Times to the Present Day)*, London 1847, s. 1; E. J. Rapson, *Ancient India (From the Earliest Times to the First Century A.D.)*, Cambridge 1914, s. 24-25.
- 3 E. Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX*, (nşr. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1989, s. 373.
- 4 Bu hususta bkz., Hamdallah Mustawfi Qazwîn, *The Geographical of the Nuzhat-al-Qulûb*, (nşr. G. Le Strange), Leyden 1919, s. 252. Ayrıca bkz. Ahmed b. Yahyâ el-Belâzuri, *Fütûhu'l Büldân*, (nşr. M. Fayda), İstanbul 2013, s. 501; *Hudûd al-Âlam (The Regions of the World A Persian Geography 372 A.H.-982 A.H.)*, (nşr. V. Minorsky), London 1937, s. 122; Mesudî, *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (nşr. A. Batur), İstanbul 2014, s. 124; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr (Tükler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, (nşr. A. Batur), İstanbul 2014, s. 26, 29, 35, 57; Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (A. Sait Aykut), İstanbul 2019, s. 360, 363; diğer başka eserlerde İndus Nehri'ne de Sind (Muhrân) adı verilmiştir. Bkz., Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkîku Mâ li'l-Hind*, (nşr. K. Burslan-A. İhsan Yitik), Ankara 2015, s. 132, 136, 138, 139.
- 5 Hindistan'a kuzeyden yapılan seferler ve bu seferlerin mahiyeti ile ilgili geniş bilgi için bkz., N. Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, İstanbul 2000, s. 1 vd.
- 6 Hindistan, yağmur bulutlarını taşıyan ve mevsimsel olarak Asya'yı dolaşan muson rüzgarlarının etkisindedir. Bu nedenle yağmurların büyük bölümü sadece birkaç ay içinde görülür. Yarımada doğa azami yağış kuzeybatıda daha çok kış mevsiminde görülür. Bkz., B. Stein, *Hindistan Tarihi*, (nşr. M. Günay), İstanbul 2015, s. 9.
- 7 Ş. A. Kansu, *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, Ankara 1991, s. 198.

Eski Mısır İmparatorluğu'nun iki misli, Sümer ile Akad'ın dört misli büyüklükteki bir sahada ortaya çıkıp tekâmül eden İndus medeniyetinin⁸ yaratıcıları Hindistan'da bir taraftan ilk kusursuz şehirleşme örneklerini verirlerken diğer taraftan da MÖ 1700-1500 yılları arasında Mezopotamya ve Nil boyu kültürleriyle ticari temaslarda bulunmuşlardır.⁹ Kültürel olmaktan çok ticari türde tezahür eden söz konusu temaslara, MÖ 2300 yılına kadar gitmekle birlikte yazı, metal işçiliği ve çanak-çömlek yapımında tespit edilen halihazırdaki belirgin farklılıklar İndus medeniyetinin kendine has karakteristik özelliklerinin olduğunu kanıtlar niteliktedir.¹⁰ Ama Aryân göçünün neden olduğu karışıklık yanında muhtemelen iklim değişikliğinin sebep olduğu Ravi Nehri'nin akışının değişmesiyle yaşanan sel baskınları sonucunda Mohenjo-daro ve Harappa sakinleri yoğun nüfuslu şehirlerini terk etmek zorunda kalacaktır.¹¹

İndus ve Ganj nehirlerinin suladığı verimli arazileri ve platoları ihtiva eden Kuzey Hindistan'ın¹² en etkili müstevlileri şüphesiz nereden geldikleri tam olarak bilinemeyen Ariler olmuştur.¹³ MÖ ikinci bin yılın başlarında Akdeniz

-
- 8 V. G. Childe, *Doğu'nun Prehistoryası*, (nşr. Ş. A. Kansu), Ankara 2010, s. 162.
 - 9 1920'lerde büyük kentler Harappa ve Mohenjo-daro keşfedilince Hindistan kıtası tarihi de yeni bir boyut kazandı. Bu erken İndus medeniyeti merkezlerinin keşfi büyük bir arkeoloji başarısıydı. Bu merkezler bilinmeden önce kıtadaki ilk erken medeniyetin Hint-Aryânlar tarafından yaratıldığı kabul ediliyordu. Vedik Hint-Aryânlar Hindistan ovalarına MÖ 2. bin yıllarında indiler. Ancak İndus medeniyetinin büyük kentleri bu medeniyetin çok daha eski olduğunu, 3. ve 4. bin yıllara kadar geriye gittiğini kanıtladı. Eski Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından sonra İndus medeniyeti insanlığın üçüncü büyük erken medeniyeti olarak ortaya çıktı. Mohenjo-daro ve Harappa şehirlerinin özellikleri hakkında daha fazla bilgi için bkz., H. Kulke-D. Rothermund, *Hindistan Tarihi*, (nşr. M. Günay), İstanbul 2001, s. 33-37; bölgede keşfi yapılan diğer yerleşim yerleri hakkında geniş bilgi için bkz., H. Derya Can, "İndus Vadisi Medeniyeti'nin Tarihi", *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, (nşr. Y. Kayalı), İstanbul 2022, s. 25-68.
 - 10 M. Wheeler, "The Indus Civilization", *The Cambridge History of India (Supplementary Volume)*, Cambridge 1953, s. 14; J. Marshall, *Mohenjo-daro and The Indus Civilization*, London 1931, s. 110.
 - 11 E. Mackay, *The Indus Civilization*, London 1935, s. 20; ayrıca Mohenjo-daro ve Harappa sakinlerinin sel taşkınlarıyla ilgili olarak şehirlerini korumak için zaman zaman tedbir aldıklarına dair kayıtlar hakkında bkz., K. N. Dikshit, *Prehistoric Civilization of the Indus Valley*, New Delhi 1938, s. 57 vd; V. N. Misra, "Climate, a Factor in the Rise and Fall of the Indus Civilization", *The Decline and Fall of the Indus Civilization*, (nşr. N. Lahiri), New Delhi 2000, s. 239-250.
 - 12 K. Johnston, *A Physical, Historical, Political Descriptive Geography*, London 1880, s. 310.
 - 13 Aryânların, antropoloji ve arkeolojinin yardımıyla uzun boylu, mavi gözlü, açık tenli, dolikosefal kafatasına sahip bir ırk olduğu ve ilk vatanlarının Avusturya ile Macaristan olduğu tahmin edilmektedir. Savaşçılıklarıyla gurur duyan bu kabileler kendilerine "Arya" veya "Asil" adını verdiler. Bu terim topraklarını ele geçirdikleri koyu tenli ırklara duydukları aşağılamayı ifade eder. Dolayısıyla bu topluluk Hindistan'da ilk kez doğan yüksek kastların akraba olduğunu iddia ettiği, yerli halkın daha koyu tenli torunlarından kendilerini uzak tutan açık tenli bir ırktı. Ariler, Hindistan'ın kuzeybatısındaki geçilmesi imkânsız dağ sıralarının üzerindeki Kâbil, Kûmar, Kûram, Gomai, Hayber ve Toçhi gibi elverişli geçitlerden Pencap bölgesine, oradan Ganj ve Jumna'nın zengin verimli topraklarına ve nihayet Vindhya Dağları'na kadar tüm

kıyılarında ve adalarda hâkim olmaya başlayan Arîler, MÖ 2500-1500 yılları arasında Avrupa'dan Asya'daki Baktria (Belh)'ya, oradaki muhtemel kuraklık sebebiyle Afganistan'a ve nihayet Afganistan üzerinden Kuzey Hindistan'a ulaşmışlar ve medeniyetlerini yavaş yavaş bu muazzam coğrafyanın her yerine yaymışlardır.¹⁴ Ülkenin kuzeybatısında yer alan Afganistan üzerindeki elverişli geçitlerden geçen bu savaşçı ve barbar topluluk Hindistan'a kast sistemini ve tarımı getirmiştir. Daha doğru bir ifadeyle bir eli kılıçta diğeri sabanda olan bu topluluk ticaret hayatını küçümsemiş ve büyük tapınaklar inşa etmekten imtina etmiş olmasına rağmen yerli Dravid¹⁵ medeniyetini muazzam yaratıcı dehalarıyla ve kendi kültürel değerleriyle yeni bir terkibe tâbi tutmuşlardır. Ayrıca Arîler'in kıtaya ayak basmasıyla Hindistan'da dinî çeşitlilik artmış ve bu topluluk Sanskritçeye dayalı dinî bir edebiyatın da mümessili olmuştur.¹⁶

Kuzey Hindistan'a hâkim oldular. Bkz., R. W. Frazer, *A Literary History of India*, London 1907, s. 2, 8, 17; Afganistan'ı Hindistan'a bağlayan geçit ve güzergâhlar hakkında daha fazla bilgi için bkz., A. Cunningham, *The Ancient Geography of India*, London 1896, s. 17-18; E. Thomas, "The Rivers of the Vedas, and how the Aryans entered India", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, V. XV, London 1883, s. 359 vd.

- 14 Esasen İndo-Aryân ırkının Avusturya ve Macaristan'ın bereketli ovalarından ve Bohemya'nın yaylalarından geldiği teorisini destekleyen coğrafi ve etnolojik argümanlar bulunmaktadır. Arîlerden bazı kabilelerin MÖ 2500'den sonra Avrupa'dan Asya'ya göç ettiği ve MÖ 2000 ile MÖ 1500 yılları arasında Baktria (Belh)'ya geldikleri öne sürülmektedir. Sonraları İç Asya'da yaşanan kuraklık sebebiyle Afganistan'a ulaştılar. İşte Arîler, buradan Hindistan'a yöneleceklerdir. Bu hususta bkz., G. Dunbar, *A History of India*, Delhi 1936, s. 8; bununla birlikte Orta Asya'nın Arîlerin anayurdu olduğu, bu ülkeden en son batıya doğru ayrılan kavmin İranlılar ve Hintliler olduğu ve buradaki başta Getler olmak üzere diğer birçok İndo-Aryân kavimlerinin milattan sonraki asırlarda Türkler gelinceye kadar bu ülkede hâkim mevki muhafaza etmiş oldukları hakkında ileri sürülen nazariyelerin çürütülmesi hakkında bkz., A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul 1981, s. 33; M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars Tarihi I*, İstanbul 1953, s. 71.
- 15 Arîler Hindistan'a gelince karşılarında Dravidleri buldular. Ülkeye doğru ilerlemeleri Dravidler tarafından cpey bir zaman inatla engellendi. Ancak Aryânların savaşçılıkları ve üstün silahları karşısında sonunda bu yabancı istilacılara boyun eğmek zorunda kaldılar. Hindistan'ın bu yeni müstevlileri kısa sürede Dravid kabileleriyle yakın temas kurmaları sonucunda kültür ve medeniyetlerini bütün Hindistan'da kabul ettirdiler. O sebeple pek çok araştırmacı, Hindistan halkının büyük bir kısmının Aryân soyundan geldiğini iddia eder. Bkz., N. N. Ghosh, *Early History of India*, Allahabad 1948, s. 28.
- 16 Arîler'in yol açtığı bu kaynaşma sonucunda Hint-Aryân medeniyeti tekâmül etti ve sosyal hayatın başta tarım olmak üzere hemen her alanında büyük değişiklikler meydana geldi. Özellikle Mezopotamya'dan getirdikleri arpa, buğday, darı ve yağ tohumları, pirinçle kısıtlı olan Hint tarımında bariz bir çeşitliliği ve zenginliği de beraberinde getirdi. Diğer taraftan sanatsal anlamda da Aryân dehasının yerli Hint sanatına büyük katkıları olacaktır. Aryanların yerli Hint medeniyetine söz konusu katkıları hakkında daha fazla bilgi için bkz., E. B. Havell, *The History of Aryân Rule in India (From the Earliest Times to the Death Akbar)*, London 1918, s. 3-20; Aryânlar, göçleri ve dilleri ile ilgili tartışmalar hakkında daha fazla bilgi için bkz., P. Giles, "The Aryans", *The Cambridge History of India I (Ancient India)*, (nşr. E. J. Rapson), Cambridge 1922, s. 65-76.

1. Gücerat'ta İlk Türk Hâkimiyeti: Sakalar

Hindistan'a en çok tesir eden topluluklardan birisi hiç şüphesiz Türklerdir. Ama, daha Türk boylarının yayılmaya başlamasından çok önceleri Hindistan'a yönelen Pers kralı Darius (MÖ 522-486), Hint devletleri arasında baş gösteren bitmez tükenmez savaşlardan da istifade ederek Sind Vadisi'nin bir bölümüne hâkim oldu. Dolayısıyla büyük Aryân göçünden sonra bu ülkeye yönelen ilk dış güç yine bir Aryân grubuna dayanmaktadır. Fakat bu harekât sıradan bir istila girişimi olmaktan öteye gidemeyecektir. Bu durum Makedonyalı İskender'in bölgedeki faaliyetleri için de geçerlidir. Nitekim, müteakip yüz sene içerisinde tekrar Persler, arkasından da Greko-Baktrianlar Kuzey Hindistan'a indiler. Bu ikinci grubu güneye yönelmeye mecbur eden güç hiç şüphesiz Yüç-çilerin önünden çekilen Sakalardır ki, daha sonra onlar da Hindistan'a yönelecektir.¹⁷ Yüç-çiler¹⁸ Kansu bölgesinden Hunlar tarafından çıkarıldıktan sonra sadece Wusun ülkesine hâkim olmakla kalmamışlar, aynı zamanda Sakalara da ağır bir darbe indirmişlerdi.¹⁹ İşte aldıkları bu darbe sonrasında üç gruba ayrılan Sakaların ilk grubu Kaşgar'ın kuzeyinde varlıklarını devam ettirirken, diğer iki grup ise yurtlarını terk ederek değişik yollardan Hindistan'a göç etmişlerdir.²⁰

- 17 S. Cöhce, "İlkçağda Hindistan'da Türk Varlığı", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1*, (Ocak-Haziran 2001), Malatya 2001, s. 13-14.
- 18 Yüç-çiler hakkında geniş bilgi için bkz., B. Ögel, "Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I: Yüççiler", *ADTCFD*, 15 (1/3), Ankara 1957, s. 247-278; M. İ. Artamonov, *Kimmerler ve İskitler (Başlangıcından MÖ IV. Yüzyıla Kadar)*, (nşr. M. Şen), İstanbul 2020, s. 12 vd; Yüç-çi'lere Hunlar tarafından vurulan büyük darbe ile ilgili olarak Han Shu'da verilen kayıtlar hakkında bkz., A. Onat-S. Orsoy-K. Ercilasun, *Han Hanedanı Tarihi Bölüm 94 A/B (Hsiung-nu (Hun) Monografisi)*, Ankara 2020, s. 14-15; Çinlilerin Hunlara karşı Yüç-çilerle ittifak arayışları ve Cang-Çien'in elçi olarak Yüç-çilere gönderilmesi hakkında bkz., L. Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, (nşr. S. Karatay), Ankara 2011, s. 50 vd; K. Ercilasun, *Türk Tarihinde Asya Hunları (Birinci Hâkimiyet Dönemi)*, İstanbul 2019, s. 72-73; ayrıca Yüç-çiler'in ittifaka alınması konusunda Çin imparatoru tarafından bir prenses ile değerli eşyalardan oluşan bir hediye takdimi de yapılmıştır. Bkz., B. Laufer, *The Language of the Yüeh-chi or Indo-Scythians*, Chicago 1917, s. 3-4; N. A. Aristov, *Türk Halklarının Etnik Yapısı*, (nşr. A. Batur), İstanbul 2014, s. 34-35.
- 19 E. G. Pulleyblank, "The Wu-sun and Sakas and the Yüeh-Chih Migration", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 33, No. 1, (1970), s. 159.
- 20 Söz konusu Saka gruplarından ilki eski Kaşgar'ın kuzeyinde krallık halinde varlıklarını sürdürmüştür. İkinci Saka grubu Pamirler ya da Soğdîa ve Baktria üzerinden Ki-pin (Keşmir)'e gidip burada yerleşmişlerdir. Üçüncü grup daha uzun ve maceralı bir yolculuktan sonra Ki-pin'deki akrabaları ile buluşabilmişlerdir. Hindistan'la ilişkiler açısından bu grubun önemsenmesi gerekir. Çünkü onlar batıya doğru göç ederlerken, daha doğrusu Yüç-çi'lerden kaçarlarken Parth topraklarına girmişler, Parthlar onlarla ittifak yaparak bölgedeki Seleukos hâkimiyetinin son izlerini silmişler, fakat neticede iyi bilinmeyen bir sebeple mütteliklerin araları açılmış, Sakalar, Sistan'a göç etmek zorunda kalmışlar ve MS I. yüzyılda buradan doğuya harekete geçip Ki-pin Sakalarının topraklarını işgal etmişlerdir. Böylece aynı tarihlerde Yüç-çi'lerden başka Sakalarla Hindistan arasında doğrudan ilişki kurulabilmiştir. Bkz., D. A. Akbulut, "İlkçağda Soğdîa ve Baktria ile Hindistan İlişkileri", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu*, (31 Ekim-1 Kasım 2006), Ankara 2006, s. 4; K. Czeglédy, *Bozkır Kavimlerinin*

Milliyetleri hâlen tartışılmakta olan Saka ve MÖ 145-140 dolaylarında iki kol üzerinden gerçekleşecek olan Saka göçünde, birinci grup Pamirler üzerinden Kuzey Hindistan'a girerken, diğer grup ise İran'ın doğu sınırlarına dayanmış ve bu kitlelerin nihayet Helمند Havzası'na yerleşmesiyle de bölge artık Sakastan (daha sonraki Sistan) adıyla anılmaya başlanmıştır.²¹ Etki alanları Batı Türkistan, İran, Anadolu ve Doğu Karadeniz sahillerine kadar uzanan bu Saka toplulukları bir taraftan, dönemin önemli devletlerinden Greko-Baktria Krallığı'nın hâkimiyetine son vererek yıkılmasına sebep olacak,²² diğer taraftan da Hindistan'a girerek Greko-Baktria Devleti'nin buradaki uzantısı olan İndo-Grek krallıkları ile mücadele edeceklerdir.²³ Çünkü İskender ve halefleri bu bölgede pek çok şehir kurmuşlar²⁴, bu şehirlere Yunanlı ve Makedonyalı ileri gelen savaşçıları yerleştirmişler, onlarla İranî yerli halklar arasında akrabalık bağları tesis ederek bölgede Helenistik medeniyeti yaşatan ve Yunanca konuşan bir devlet meydana getirmişlerdir.

Doğrudan Batıya Göçleri, (nşr. M. Gün), Ankara 2004, s. 32; C. I. Beckwith, *İskitler (Tarihleri, Kültürleri ve Dünyaya Etkileri)*, (nşr. O. Saygılı), İstanbul 2024, s. 365-366; I. Vassary, *Eski İç Asya'nın Tarihi*, (nşr. İ. Doğan), İstanbul 2016, s. 60.

- 21 E. Çağrı Mızrak, *Bozkır Kavimleri (MÖ VII. Yüzyıldan MS VI. Yüzyılın Ortalarına Kadar Batı Türkistan ve Kuzey Hindistan'daki Bozkırlılar)*, İstanbul 2017, s. 64.
- 22 Prof. Z. Velidî Togan, bu konu hakkındaki fikirlerini izah ederken son derece mühim tespitlerde bulunmuştur. Nitekim Togan'a göre, Aryanîlerin istilası sırasında Çin ve Moğolistan sınırına sığınmak mecburiyetinde kalan Türkistanlıların (Saka toplulukları), sonraları mevzubahis müstevli Aryanîlerin kendi aralarında çıkan kargaşalardan istifade ederek Batı Türkistan'daki eski mevkilerini istirdada kalkışmaları neticesinde İskender'in halefleri tarafından kurulmuş olan Greko-Baktria Devleti'ni yıkmışlar (MÖ 126) ve Türkistan'ın güneyinde eski yurtlarını geri aldıktan sonra Kuzey Afganistan ile Pamir'de oturanlar milliyetlerini muhafaza edebilmişken, kalabalık Aryanî kavimlerin meskûn olduğu bilhassa Sicistan ve Belucistan taraflarına geçenler dil ve milliyetlerini kaybetmişlerdir. Bu hadiseler sonucunda Çin-Baktria ve Çin-İran ticaret yolları açıldı. Çin-Baktria yolu Belh, Pamir, Yarkend, Hoten tarafları Hindistan ile olan temaslar neticesinde pek çok Hind unsurunu cezbetti. Ülkede hâkimiyeti Aryanî unsurların elinden alan Turanlılar Kuzey Hindistan ülkelerinin ahalisiyle karıştılar. Gerek bu yolla ve gerek eski zamanda Türkistan'a gelen Hind tüccarları vasıtasıyla Türkistan'da *Budizm ve Grek-Budist sanatı* intişar etti. Bu tespitler hakkında daha fazla bilgi için bkz., A. Z. Velidî Togan, *Bugünkü Türki Türkistan ve Yakın Tarihi I*, İstanbul 1981, s.93-94; ayrıca Hind edebiyatı da bu dönemde Türkistan'ın muhtelif bölgelerinde yayılmıştır. Bu hususta bkz., Ö. İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, (nşr. E. Ekrem-S. Küçük), Ankara 2020, s. 159; Linguistik temaslar hakkında ise Gumilev'in bazı tespitleri bulunmaktadır. Söz konusu tespitler için bkz., L. N. Gumilev, *Hunlar*, (nşr. A. Batur), İstanbul 2002, s. 135; Peter B. Golden, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, (nşr. Y. K. Taştan), İstanbul 2018, s. 52.
- 23 Sir-derya ötesinden gelen dört Saka boyunun önce Greko-Baktria Krallığı'nın otoritesine son vererek Baktria ile Soğdiana'yı istila etmeleri, ardından da kendi aralarında bir iktidar mücadelesine tutuşmaları hakkında geniş bilgi için bkz., Mızrak, s. 64 vd; Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (nşr. O. Karatay), Çorum 2006, s. 60-61.
- 24 *Ravzatü's-Safâ*'da İskender'in Hindistan'a asker sevkî ve Hind kralı Fur'u mağlup etmesi anlatılırken bu konuyla ilgili olarak Ceyhun yakınında bir şehir kurulduğundan, oraya gidip vatan tutmaları için her vilayetten insanların davet edildiğinden, bu şehre ileride Merv adıyla tanınacak olan *Mercalus* adının verildiğinden bahsedilir. Bkz., Muhammed b. Havendşah b. Mahmud "Mirhând", *Tarih-i Ravzatü's-Safâ Fi Sireti'l-Enbiyâ Ve'l-Muluk I*, (nşr. M. Öztürk), Ankara 2019, s. 635.

Dolayısıyla Sakalar, Hindistan'a inince karşılaştıkları bahsi geçen İndo-Grek krallıkları ile epey bir zaman temas ve mücadele halinde olacaktır.²⁵

İranistlerin, hatalı olarak İran'ın yerli veya çok eski çağlarda, İran'da yerleşmiş bir kavim olarak gösterdikleri Sakalar²⁶ Antik Yunan tarihçisi Herodot'un Greko-Pers savaşlarını (MÖ 499-479) ve Pers İmparatorluğu'nun büyümesini konu aldığı eserinde İskit adıyla geçmekte, yaşadıkları ülke (Asya) İskitya olarak tanıtılmakta, başlarına yukarıya doğru sivrilerek yükselen başlıklar giydikleri şeklinde tasvir edilmekte, okçuluktaki maharetleri anlatılmakta ve Asya'nın yegâne hâkimleri oldukları ifade edilmektedir.²⁷ Türk olmaları kuvvetle muhtemel olan Sakaların²⁸ Hindistan'a inmeleri Türklerin bu ülkeyle ilgisinin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir.²⁹ Hindistan'a gelen bu Saka topluluklarının başında “*Büyük Kral*” (mihrace) ve “*Krallar Kralı*” (şahanu şahi, ya da Sanskritçe racatiraca) unvanını taşıyan Mauses (MÖ 94-MS 22) bulunmaktaydı.³⁰ Kral Mauses yönetimindeki Sakalar, bir taraftan Partları mağlup edip çekilmeye zorlarken³¹ diğer taraftan sınırları kuzeyde Gandhara'dan Hindistan'ın orta bölgelerine, güneyde de Mathura, Uccain ve Gücerat (Saurashtra)'a kadar ulaşan dev bir imparatorluk kurdular.³²

- 25 L. Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1996, s. 107; A. N. Khan, *Uchchb (History and Architecture)*, İslamabad 1980, s. 6; J. De Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sâir Batı Tatarlarının Tarih-i Umûmîsi I*, (nşr. H. Cahit-E. Kılınç), İstanbul 2018, s. 149-150.
- 26 Prof. Bahaeddin Ögel'e göre Çin kaynakları karşısında bugün artık bu görüşün hiçbir değeri kalmamıştır. Nitekim MÖ 329 yılında İskender Sirderya boylarına ilerlerken, Sakalar, Sogdiana ile Sirderya'nın ötelerinde oturuyorlardı. Aynı Sakalar, Hindistan'a MÖ 150-100 yılları arasında inmişlerdir. Ancak Prof. Ögel'e göre Sakaların tamamı Hindistan'a inmemişler, Hindistan'a göç edenler Saiwang, Türkistan'da kalanlar ise Sai etnik adı ile tesmiye edilmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Prof. Ögel'in tespitleri hakkında daha fazla bilgi için bkz., B. Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*, Ankara 2015, s. 130-131.
- 27 İskitler'in yaşamları ve kültürleri hakkında tarihçi Herodot son derece ilginç bilgiler vermektedir. Geniş bilgi için bkz., Herodot, *Tarih (Tam Metin)*, (nşr. B. Uzunoğlu), Ankara 2020, s. 38, 53, 54, 97, 239-41, 243, 244, 246-50, 262-64 ve muhtelif yerler.
- 28 Her ne kadar milliyetleri hâlen tartışmalı olsa da hâlihazırdaki araştırmaların Asyalı bir kavim olduklarını itihaz ettikleri [T. T. Rice, *The Scythians*, London 1957, s. 42-43] göçebe İskitlerin gerek hayat tarzları ve kültürleri gerekse geldikleri coğrafya itibarıyla Türk kökenli bir kavim olabilecekleri ihtimalini güçlendirmektedir. İskitlerin Türklüğü meselesi hakkındaki tartışmalarla ilgili olarak derli toplu bilgi için bkz., İ. Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Ankara 2008, s. 17-29; ayrıca bkz., A. N. Kurat, “Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri”, *Türk Dünyası El Kitabı I (Coğrafya-Tarih)*, Ankara 1992, s. 176; Beckwith, s. 69-88; Grek tarihçileri Kimmerleri de Saka ve Hunlarla ilişkilendirirler. Bkz., O. J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns (Studies in Their History and Culture)*, London 1973, s. 7 vd.
- 29 S. Cöhce, *Delbi Türk Sultanları Tarihi*, Malatya 2004, s. 10-11.
- 30 E. J. Rapson, “The Scythian and Parthian Invaders”, *The Cambridge History of India I (Ancient India)*, (nşr. E. J. Rapson), Cambridge 1922, s. 567.
- 31 Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi I: İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar (1526)*, Ankara 1987, s. 65.
- 32 H. Kulke-D. Rothmund, s. 117; K. W. Dobbins, “The Commerce of Kapisene and

Hintlilerin “Şaka” adını verdikleri Hindistan'ın bu yeni fatihleri³³ imparatorları Mauses döneminde Malva Krallığı ile temasa geçerek hâkimiyetlerini bu bölgeye kadar kabul ettirdiler. Malva kralı Vikramaditya'nın,³⁴ miladın başlarına kadar Saka kralı Mauses adına yönetimi elinde tutan bir satrap olarak varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.³⁵ Hint yazıtlarında Partlarla sürekli ilişkilendirilen Saka kralı Mauses döneminde, ayrıca Yavanaların yönetimi altında bulunan Gandhara da Sakaların hâkimiyetine girdi.³⁶ Sikkelerde “kralların büyük kralı” ünvanını benimsediği görülen Mauses, hiç şüphesiz topraklarını Kuzey ve Orta Hindistan'dan Gücerat'a kadar genişletmiştir.³⁷

Doğu İran'daki Saka-Part feodalitesine mensup bir satrap olduğu iddia edilen Mauses'in halefi I. Azes döneminde ise Sakalar doğu Pencap'a hâkim oldular. Onun devrinde Mathura, Maharaştra, Uccain ve Saurashtra yani kuzey Kathiavar Sakaların satraplık kurduğu önemli yerlerdi.³⁸ Ama hükümdarlarının bu heybetli ünvanları kullanmalarına rağmen Saka devletleri kısa sürede yeni istilacılara boyun eğmek zorunda kaldı. Nitekim miladın başlarında Kâbil'i ele geçiren Kuşanlar,³⁹ Kuzey Hindistan'ın

Gandhrâra after the Fall of Indo-Greek Rule”, *Vol. 14, No. 3, (Dec. 1971)*, s. 291-294.

33 W. Ruben, *Eski Hind Tarihi*, (nşr. C. Ziya Şanbey), Ankara 1944, s. 197.

34 Malva kralı Vikramaditya, Hindu tarihinin şüphesiz en karakteristik kahramanları arasında yer almaktadır. Bu yerli Hint prensi, güneyde sınırları Nerbudda'ya kadar uzanan geniş bir sahada hâkimiyet kurmuştu. Hükümdarlık merkezi Oojcin'de bulunuyordu. İhtişamlı sarayında dönemin en gözde bilginlerinin himaye edildiği ve Vikramaditya'nın bütün Hindistan'da anlatıldığı ifade edilmektedir. Vikramaditya, hatta Hindistan'daki Saka yayılmasını önemli ölçüde durdurarak Hint hikâyelerinde efsanelere konu olan bir kahraman olarak temayüz etmektedir. Bkz., H. Beveridge, *A Comprehensive History of India I*, London 1862, s. 34.

35 S. Chattopadhyaya, *The Sakas in India*, Santiniketan 1955, s. 18-19.

36 Kral Mauses döneminde Sakaların güneyde Kathiavar (Gücerat) yarımadasına, Kuzey Hindistan'da Celum (Bidaspes) Nehri'nden Vindhiya (Quindion) Dağları'na kadar uzanan çok geniş sahada etkili olduklarına dair yapılan bir araştırma hakkında bkz., I. V. P'iankov, “The Ethnic of the Sakas”, *Bulletin of the Asia Institute, New Series, Vol. 8. (1994)*, The Archaeology From the Former Soviet Union (1994), s. 38-39.

37 R. S. Tripathi, *History of Ancient India*, Benares 1942, s. 213.

38 Hindistan'daki söz konusu Saka satraplıkları hakkında daha fazla bilgi için bkz., Ghosh, s. 206-217; D. C. Sircar, “Early Western Satraps and The Date of the Periplus”, *The Numismatic Chronicle, Seventh Series, Vol. 6. (1966)*, s. 243-244.

39 Kuşanlar aşağı yukarı Merv çevresini ihtiva eden ve Han-Shu 118'de batı ülkeleri anlatımında Merv, Herat, Seistan/Sistan gibi şehirlerin yer aldığı bölgede ortaya çıkmışlardır. Bu bölge Yüççilerle meskûn olup Sasani hükümdarı I. Şapur'un Nakş-ı Rüstem'deki yazıtından Kuşan topraklarının Kaş, Soğdiana, Taşkent, Merv arasındaki tüm bölgeyi içerdiği anlaşılmaktadır. Miladın başlarında Amuderya'nın kuzeyinde kurulmuş olan Büyük Yüç-çi düzeni kendisine bağlı bir prenslik konumundaki Kuşan yabguluğu tarafından yıkılacak, Yüç-çi topraklarında Kuşanlar adıyla yepyeni bir hâkimiyet tesis edilecektir. Takriben MS 125 civarında Kuşan İmparatorluğu Herat dâhil olmak üzere Afganistan'ın büyük bir bölümüne hâkim olduktan sonra sınırlarını Kuzeybatı Hindistan'a kadar genişletecektir. Bkz., B. N. Mukherjee, “The Evidence of the Hou Han-Shu on the North-Western Frontier of the Kushana Empire”,

en büyük imparatorluklarından birisi haline gelecek, bu arada Sakaların bölgede siyasi alandaki varlıkları sona erecektir.⁴⁰ Sakalardan geriye ise kendi adlarıyla anılan Sakastan/Sicistan/Siistan'dan başka pek bir şey kalmamıştır.⁴¹ Ama güneyde epey bir müddet daha kalan Saka grupları⁴² MS V. yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Maharaştra, Gücerat ve Konkan'da hâkimiyeti ele geçiren Racput kökenli Çavlukyaların yönetimi altına girmelerine kadar yarı müstakil bir şekilde varlıklarını sürdüreceklerdir.⁴³

2. Kuşan Hâkimiyeti Dönemi

Kuzey Hindistan'ın güçlü ve uzun süre ayakta kalan imparatorluklarından birisi hiç şüphesiz Kuşanlar olacaktır.⁴⁴ MÖ II. yüzyılın ikinci yarısında, batı kaynaklarında Soğdiana ve Baktria, Çin kaynaklarında ise Ta Hsia adı ile anılan bölgelerin göçebe kabileler tarafından istilası neticesinde, bahsi geçen bölgede Greko Baktria Devleti sükût bulmuş ve onun yerine MS I. yüzyıldan itibaren “Kuşan” adıyla ancak Çinlilerin “Ta Yüeh-Chih”⁴⁵ demeye devam ettikleri bir devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletin kurucusu Çin kayıtlarına göre

Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 33, (1971), Calcutta 1971, s. 63-64.

- 40 Stein, s. 91; Sakalar'ın, imparatorluklarının yıkılmasından sonra da Hindistan'da varlıklarını devam ettirdiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi MS 578'e tarihlenen ve Bombay'daki Bicapur'da bulunan bir yazıttır. Bu ve benzeri yazıtlardaki bilgilerden anlaşıldığı üzere özellikle güneydeki Saka gruplarının yarı müstakil bir şekilde varlığını sürdürdüğü ve Guptaların bölgede hâkim olmalarına kadar Gücerat'taki Saurashtra ile Malva arasındaki Uccain'i de içine alan bölgeyi yönettikleri görülmektedir. Bu hususta daha fazla bilgi için bkz., J. F. Fleet, “The Saka Era”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Jul. (1910)*, Cambridge 1910, s. 818-824.
- 41 A. Cunningham, *Later Indo-Scythians*, London 1893, s. 19; Togan, *Umumi Türk Tarihi..*, s. 46.
- 42 Bu gruplar büyük ölçüde Kral Mauses döneminde Saurashtra ve Pataleni (aşağı Sind) bölgelerine yerleşmişlerdi. Nitekim son yıllarda yapılan kazılarda ele geçirilen Mauses dönemi sikkeleri bu bilgiyi kanıtlar niteliktedir. Bkz., F. Widemann, “Mausus King of Taxila: an Indo-Grek Kingdom with a Saka King”, *East and West*, December 2003, Vol. 53. No. ¼ (December 2003), s. 14 vd.
- 43 V. V. Mirashi, “The Spread of Saka in South India”, *Proceedings of the Indian Congress, Vol. 12, (1949)*, s. 49.
- 44 İleride de değineceğimiz üzere Hind tarihinde Türk tesiri herhâlde en çok Kuşanlar döneminde başlamış olmalıdır. Prof. Zeki Velidî Togan'ın 1964 Delhi Müsteşirler Kongresi'nde mevzubahis ettiği Buda dininde Türk unsurlarının hayli çok olduğu, hatta Buda'nın da aslında Altay kavimlerinden geldiği yönündeki iddia ve tespitleri, bu çerçevede dikkate değer olup miladın başlarında Hind tarihinin önemli unsurları olarak karşımıza çıkan Kuşanların bu nazardan incelenmesi gerekmektedir. Bkz., A. Zeki Velidî Togan, *Asya Tarihi 1968-1969 Yılları Dersleri*, (nşr. İ. Togan), İstanbul 2022, s. 134.
- 45 Yüç-çiler, MÖ I. yüzyılda Amuderya nehrini aşan Çin kaynaklarında Ta Yüç-çi adıyla geçen, Toharistan'ı da içine alan ve idare merkezleri Kunduz şehri olan bir hükümet tesis etmişlerdi. Bu hükümete bağlı yirmi beş cyalet bulunmaktadır. Söz konusu Yüç-çi eyaletleri hakkında tespit edilebilen on altı tanesi hakkında bkz., E. Chavannes, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, (nşr. M. Koç), İstanbul 2013, s. 341-345.

I. Kujula Kadphises'tir.⁴⁶ Türklüklerinde neredeyse şüphe olmayan Kuşan hükümdarları elbise ve başlıklarında Türk tipi giysiler, paralarında da "güzel" manasına gelen "Kujula/Kucula" ad ve Türkçe figürleri kullanmışlardır.⁴⁷ Kuşan imparatoru I. Kujula Kadphises, kısa sürede son büyük Part hükümdarı olduğu iddia edilen Gondhopharnes (MÖ 18-MS 50)'e⁴⁸ ait olan An-si (Parthia) ile Kâbil (Ko-fu)'i zapt ettikten sonra imparatorluğunun sınırlarını İndus'un doğusuna kadar genişletmiştir. Böylece I. Kujula Kadphises döneminde Kuşanlar, Part Gondhopharnes'in bölgedeki yönetimine ve idaresi altındaki şehirlere şiddetli bir darbe vurarak Hindistan'ın en büyük imparatorluklarından birisini kurmaya muvaffak oldular.⁴⁹ Kuşanların, Kuzey Hindistan'a tam anlamıyla yönelip hâkim olmaya başlamaları üçüncü hükümdarları Vima Kadphises (Yen-Kao-Chen) döneminde gerçekleşti.⁵⁰ Nitekim Vima Kadphises dönemine ait sikkelerin bulunduğu yerler dikkate alındığında Türkistan ile Hindistan arasında bir kavşak olma özelliğine sahip olan Taxila, Peşaver, Begram, Mathura, Varanasi, Indore, Gazipûr ile Saurashtra'nın (Gücerat), Kuşan Devleti'nin sınırları dâhilinde olduğuna ve Vima Kadphises'in atadığı askerî valilerce bu şehirleri yönettiğine müşahade etmekteyiz.⁵¹

Kuşanların siyasî-askerî başarılarının zirvesini ise Kanişka (MS 78-106) devri teşkil eder.⁵² Kanişka, Partları tamamen ezerek Malva ile Gücerat da

46 Kujula, kendi sikke ve kitabelerinde "Kuşan" yabgusu (hsi-hou) diye de anılıyordu. Çinliler, "Kuci-Shuang" olarak komşu devletlerin isimlendirdikleri bu yeni devlete, onların eski isimlerinden dolayı, Ta Yüeh-chih demeyi sürdürmekle beraber, gerçekte yeni ortaya çıkan bu devletin kurucularının Yüeh-chihler olup olmadığı hususunda tereddütlü pek çok nokta mevcuttur. Ancak ilim aleminde "Kuşan" ismiyle anılan bu yeni teşekkülün "Yüeh-chih" adıyla ve menşeiyle açıklanması hâlâ devam etmektedir. Bu bakımdan, "Kuşan" adı ve "Kuşanlar"ın menşei hususu, çok sayıda epigrafik, arkeolojik ve nispeten az olan tarihî, linguistik bilgilere rağmen yine de muğlaklığını sürdürmektedir. Bu husustaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz., M. Tezcan, *Kuşanlar Tarihi (Yüeh-chih'lardan Kuşanlara)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1996, s. 339.

47 R. G. Bhandarkar, *A Peep Into The Early History of India*, Bombay 1920, s. 39.

48 E. B. Havell, *A Short History of India (From The Earliest Times To The Present Day)*, London 1924, s. 79.

49 B. N. Puri, *India Under the Kushânas*, Bombay 1965, s. 15-16; modern Afganistan ve Pakistan'ın yer aldığı kuzeybatı bölgeler *Paropamisadae* adıyla tesmiye edilmekteydi. Kujula Kadphises kendisini Grek Hermacus'un mirasçısı ve kanişka ile temsil eden kişi olarak buraya hâkim olmuştu. Bkz., W. W. Tarn, *The Greeks in Bactria and India*, Cambridge 1922, s. 343.

50 B. N. Puri, "The Kushans", *History of Civilizations of Central Asia II (The development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B.C. to A.D. 250)*, (nşr. J. Harmatta), Paris 1996, s. 240; F. W. Thomas, "The Date of Kaniska", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (1913), London 1913, s. 630.

51 B. Kumar, *The Early Kusânas (A History of the Rise and Progress of the Kusâna Power under the Early Kusâna Rulers: from Kujula Kadphises to Vâsudeva)*, New Delhi 1973, s. 42.

52 Kanişka zamanında Kuşanlar, kuzey Hindistan ve Baktria'yı ellerinde tutuyor ve iktidarlarını

dâhil olmak üzere bütün Kuzey Hindistan'a hâkim oldu.⁵³ Hem Türkistan'a hem de Hindistan'a aynı anda hâkim olan Kanişka döneminde Kuşan İmparatorluğu'nun sınırları Amuderya'dan Bengal Körfezi'ne, Jumna'dan Narbada'ya, Keşmir'den Pencap, Sind ve Kathiavar yarımadasına, Gücerat limanlarından Belucistan düzlüklerine kadar ulaşacaktır.⁵⁴ Dolayısıyla Gücerat'ta Sakalardan sonra Türk varlığı bakımından en önemli dönem Kuşan hâkimiyet dönemi olarak temayüz etmektedir.⁵⁵ Bu arada Kanişka, Hindistan'daki meselelerin ağır basması üzerine imparatorluğun başkentini Belh (Baktria)'ten Gandhara'daki Puruṣapura (Peşaver)'ya nakletmiştir.⁵⁶ Onun döneminde doğu-batı arasındaki uluslararası ticaretin en mühim unsurlarından biri olan İpek Yolu'nda hayati öneme sahip bir aracı durumuna gelen Kuşanlar, Partları devre dışı bıraktıktan sonra Gücerat limanlarından Roma dünyasına ipek taşımışlardır. Aynı şekilde Ural bölgesinden Çin'e giden kürk ticaretinde de denetim Kuşanlarda olmuştur. Bütün bunlar Kuşanların siyasi olduğu kadar iktisadî ve kültürel alanlarda da Türkistan ve Hindistan'ın hatırı sayılır bir gücü hâline gelmelerini sağlamıştır.⁵⁷

değişen başarı dereceleriyle Batı ve Doğu Türkistan'a yansıtıyorlardı. Birincisinde diplomasi, evlilik ittifakları ve güç, bazı bölgeleri geçici olarak onların denetim veya etkisi altına getirdi. İkincisinde zaman zaman Çinlilerle mücadeleye girdiler. Güneybatılarında Partlarla baş başa idiler. Bu karmaşık ve geniş coğrafyada Kuşanlar, Doğu İranî edebî dilini benimserken kendi himayelerinde gelişen zengin ve ileri Kuşan kültürünü de önceki terkip gelenekleri üzerine inşa etmişlerdir. Bkz., Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, s. 65; S. Chattopadhyaya, *Early History of North India (From the fall of the Mauryas to the Death of Harṣa B.C. 200-A.D. 650)*, Calcutta 1958, s. 81.

53 Kumar, s. 79; Puri, s. 52; Gumilev, s. 238.

54 K. P. Jayaswal, *History of India 150 A.D. To 350 A.D.*, Lahore 1933, s. 50-51; Kanişka devrinde Kuşan İmparatorluğu'nun sınırlarını tam olarak kestirebilmek mümkün değildir. Ancak erken dönem yazıtlardan bu sınırların Racastan, Saurashtra (Gücerat), kuzey Maharastra dâhil olmak üzere Batı Hindistan, Pencap, Afganistan ve Türkistan'a kadar uzandığını ve Kanişka'nın bu muazzam coğrafyada siyasi nüfuz sahibi olduğunu ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Bkz., D. C. Sircar, *Some Problems Concerning The Kusānas*, Calcutta 1971, s. 23-24; Stein, s. 91; J. M. Rosenfield, *The Dynastic Arts of the Kushans*, Cambridge 1967, s. 41, 52.

55 Büyük Fatih Kanişka, Gücerat'ı hâkimiyeti altına aldığı anda burada batı Kşatrapalar hükümdarları Kuşanların vassalları olarak hüküm sürmeye devam ettiler. Kşatrapalar, Hindistan'ın güçlü hükümdarları olarak bilinirler. Muhtemelen hem güneşe hem de ateşe tapıyorlardı. Madenî paralarında hükümdar Makedon miğferi takmış olarak tasvir edilirken, paraların arka yüzünde bir ateş sunağı ve güneş ile ayın tasviri yer alıyordu. Kşatrapaların MS 330 civarında Dekken'in Andra kralı Gautamputra tarafından devrildiği anlaşıyor. Bahsi geçen kralın Saurashtra'yı takriben bir yüzyıl yakın cinde tuttuğu tahmin edilmektedir. V. yüzyılın ortalarında ise bölgeye Gupta İmparatorluğu hâkim olacaktır. Bkz., E. Dosabhai, *A History of Gujarat (From the Earliest Period to the Present Time)*, Ahmadabad 1894, s. 3-4.

56 Czeglédy, s. 60; Havell, *A Short History of India*, s. 80; C. T. Sen, *Ashoka and The Maurya Dynasty (The History and Legacy of Ancient India's Greatest Empire)*, London 2022, s. 208; Chattopadhyaya, *Early History of North India*., s. 81.

57 J. F. Fleet, "The Question of Kanishka", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (1913), London 1913, s. 95-96.

Hint kralı Aşoka (MÖ 268-233)'nin⁵⁸ ihtişamına benzer bir şöhrete sahip olduğu görülen Kuşan İmparatoru Kanişka'nın⁵⁹ Budizm'i kabul ederek Keşmir'de bir konsil topladıktan sonra⁶⁰ ölümünü müteakip yerine muhtemelen oğlu olan Vanişka (102-106) ve sonra Huvişka (111-138) geçti.⁶¹ Devriyle ilgili pek fazla bir malumata sahip olmadığımız Huvişka'yı MS 185'te Kuşan tahtına çıkan Vasudeva (145-176) izledi. Sonraki hükümdarlar döneminde Kuşanlar, her ne kadar Kuzey Hindistan'da varlıklarını korumuş olsalar da aynı ölçüde güçlerini muhafaza edemediler ve Kuşan İmparatorluğu yıkılmaya yüz tuttu. Nitekim Kuşan hükümdarları, Saurashtra (Gücerat)'da ortaya çıkıp kısa sürede imparatorluk hâline gelen

58 Maurya İmparatorluğu'nun üçüncü kralı Aşoka rahip olmamakla birlikte Budist tarikatın bir sempatizanı olarak, günümüzde Afganistan'dan Doğu Bengal'e, güneyde ise günümüz Bangalore bölgesine kadar rastlanan kaya, sütun ve mağara duvarlarına yazılan emirlerinde bir tür Budist devlet etiğini ilan etmişti. Devasa imparatorluğu ülke çapında kontrolü olan bölgesel bir devlet değildi. Hâkimiyeti uzak ticaret yollarının kontrolü ile imparatorluk başkenti Pataliputra (Patna) çevresindeki verimli merkezî bölgeye dayanıyordu. Ölümünden kısa bir süre sonra bu devasa imparatorluk dağıldı. Bkz., D. Rothermund, *Hindistan Tarihi (Orta Çağ'dan Günümüze)*, (nşr. N. Demir), İstanbul 2021, s. 8-9.

59 Kanişka'nın Budist manastırlarına gösterdiği özel ilgi, kendi adıyla yaptırdığı manastırların bulunması (örn. Kanişka Manastırı) ve Budizm'i özel olarak himaye etmesi Budist edebiyatında Kanişka'nın, Maurya kralı Aşoka'dan sonra ikinci kraliyet hamisi hatta ikinci Aşoka olarak anılmasına yol açmıştı. Ancak şunu unutmamak gerekir ki Kanişka devrinde ortaya çıkıp gelişen Budist sanatı Helenistik özellikler yanında Türk kültürünün izlerini de barındırmıştır. Dolayısıyla Kanişka devrinde, Kuzey Hindistan'da hâlihazırdaki Helenistik kültür, Türk kültürüyle yeni bir terkibe tâbi tutulmuştur. Bu hususla ilgili olarak bkz., X. Liu, "Migration and Settlement of the Yuezhi-Kushan: Interaction and Interdependence of Nomadic and Sedentary Societies", *Journal of World History*, Vol. 12, No. 2, (Fall. 2001), s. 282-283; ayrıca V. yüzyıl seyyahlarından Çinli Budist rahip Fa-hien, Hindistan'a yaptığı seyahatinin izlenimlerini anlattığı notlarında, Fo-lau-Sha (Puruşapura/Peşaver) ziyareti sırasında buradaki Sanskritçe Budist metin ve resimleri hakkında bilgi verirken Ka-ni-ka (Kanişka) devrine atıfta bulunmuştur. Bu bilgiler yüzyıllar sonra dahi Hint sosyal hayatında Kanişka'nın ne denli derin izler bıraktığını göstermesi bakımından önemlidir. Bkz., *Travels of Fa-hien and Sung-yun Buddhist Pilgrims (From China to India, 400 A.D. and 518 A.D.)*, (nşr. S. Beal), London 1869, s. 34-35.

60 Hâlihazırdaki kaynaklara göre ifade etmeliyiz ki Kanişka Budist'tir. Keşmir'de toplanan dördüncü büyük Budist Konseyi sonrasında Budizm, Türkistan ve Çin sınırlarına kadar ulaştı. Pencap'ın kuzeybatısındaki Budistler şöhret bakımından Kanişka'yı dinlerinin ilk büyük koruyucusu Aşoka'nın yanına yerleştirdiler. Böylece Kanişka, efsane ve mucizelerle süslenen Hint edebiyatına da girecektir. Sonraki yüzyıllarda Kanişka'nın topladığı konsil ile ilgili Hintlilerin kutlama ve anmalar yaptıklarına da müşahede etmekteyiz. Hintlilerin Kanişka'yı böylesine sahiplenmeleri, hatalı olarak Onu Hint tarih kitaplarında Hint kralı olarak göstermelerine sebep oldu. Ancak Kanişka devrine ait sikkelerden de anlaşılacağı üzere Kanişka kendisini bir Kuşan olarak tanıtmış ve Türk tipi kıyafetler giymiştir. Bütün bunlar Kanişka'yı ünü Roma dünyasına ve Çin'e kadar ulaşan efsanevi bir hükümdar hüviyetine sahip olmasını sağlamıştır. Bu hususta daha fazla bilgi için bkz., J. Kennedy, "The Secret of Kanishka", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (Jul., 1912), s. 665-688; M. Müller, *A History of Ancient Sanskrit Literature*, Allahabad 1926, s. 156; Rosenfield, s. 31; Chattopadhyaya, *Early History of North India*..., s. 85.

61 Chattopadhyaya, *Early History of North India*..., s. 88.

Gupta gücü karşısında tedrici olarak topraklarını kaybetti.⁶² En sert mücadele MS III. yüzyılın ortalarında Kuşan topraklarının batı bölgelerinin kaybedilmesiyle sonuçlanan İran'daki Sasani Kralı I. Şapur (241-272)'a karşı verilirken⁶³ esas tehlike Maverâünnehr'de gittikçe güçlenen Hun boylar birliğine dâhil Chionitalerden geldi. Bunların içerisinde Akhunlar/Eftalitler en tehlikeli olanlarıydı.⁶⁴ MS 385-420 yılları arasında Ceyhun'u geçen bu grup bir müddet sonra Belh'e hâkim olduktan sonra "Tigin" adını verdikleri kumandanları vasıtasıyla Afganistan ve Kuzey Hindistan'daki Kuşan beyliklerini birer birer ortadan kaldırmıştır.⁶⁵

3. Akhunlar'ın Gücerat Hâkimiyeti

VI. yüzyılda Kuzey Hindistan'da Kuşanların yerini alacak olan Akhunlar,⁶⁶ Gücerat'a da hâkim olan Gupta kralı Skandagupta (455-467)'nın çok ciddi mukavemetiyle karşılaşmış, hatta MS 455 dolaylarında Gupta hükümdarı Hunları durdurmayı ve geri püskürtmeyi bile başarmıştı.⁶⁷ Akhunlar'ın bu

-
- 62 V. A. Smith, "The Kushân, or Indo-Scythian, Period of Indian History, B.C. 165 to A.D. 320", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (Jan., 1903), s. 32.
- 63 K. Antonova-G. Bongard-Levin-G. Kotovsky, *A History of India I*, Moscow 1979, s. 119; H. C. Ray, *The Dynastic History of Northern India I (Early Mediaeval Period)*, Calcutta 1931, s. 55-58.
- 64 T. W. Kingsmill, "The Migrations and Early History of the White Huns; principally from Chinese Sources", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, V. X, (New Series), London 1878, s. 300-301 vd.
- 65 Cöhce, *Delhi Türk Sultanları Tarihi*, s. 13.
- 66 Hint kaynaklarında "*Hûnas*" adıyla geçen Akhunlar, Hintlilerce önceleri Mleccha (yabancı) (kuzeyden gelen istilacılar için Hintlilerce kullanılan genel tabir bkz., Frazer, s. 78.) olarak zikredilirken Kuzey Hindistan'a yerleşmeye başladıkları VI. yüzyıldan itibaren daha yakından tanınmaya başlanmışlar ve oturdukları bölgelere *Hûna-desa* veya *Hûna-mandala* gibi isimler verilmiştir. Öyle ki büyük ölçüde Pencap yöresine yerleşip yurt tutan Hun grupları, birkaç asır içinde bölgedeki yerli Hint kavimleriyle temas neticesinde karışacaklar ve pek çoğu asimile olarak milli kimliklerini kaybedeceklerdir (U. Thakur, *The Hûnas in India*, Varanasi 1967, s. 55-56). Örneğin bugün Racastan (Racputana/Rajasthan) coğrafyası diye tabir edilen, Gücerat ile Pencap arasındaki yerde otuz altı Racput klanından birinin adı *Hûna*'dır. Hint toplumunda pek görülmeyen savaşçılık özellikleriyle temayüz eden söz konusu Racputların, bahsi geçen Hun bakiyelerinin yerli Hint klanlarıyla karışmasıyla ortaya çıkmış olabileceğine dair çok ciddi iddialar bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili derli toplu bir çalışma için bkz., İ. Eryılmaz, *Hindistan'da Racputlar*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2011; R. Hooja, *A History of Rajasthan*, New Delhi 2006.
- 67 Maharaca Skandagupta, ilk tecavüzleri başarı ile durdurabilmişti. Bilhassa hudut bölgelerinde tesis ettiği karakollar, yabancı akınlarını zamanında önleyebiliyordu. Afganistan istikametinden gelen bütün kavimleri tabii bir set gibi karşılayıp durdurmaya çalışan Guptalar, bu esnada Bengal Körfezi'nden Sind ağzına kadar uzanan geniş sahada hâkim vaziyette idilerse de eski kudretlerini yitirmişlerdi. Bkz., E. Konukçu, "Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Huna'lar", *XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi (21-26.X.1973) Bildirileri*, Ankara 1979, s. 215-216.

sırada karargâhları Herat'ta bulunuyordu.⁶⁸ 470 yılında Skandagupta ölünce Guptaların gücü de gitgide azalmaya başladı. Nihayet Akhunlar, daha ezici bir güçle tekrar Hindistan'a girdiler. Bu defa Guptaların başkenti Pataliputra⁶⁹ (Patna)'ya saldırdılar ve burayı ilhak ederek kendilerine başkent yaptılar.⁷⁰ V. yüzyıldan VI. yüzyılın sonlarına kadar Kuzey Hindistan'ın en kudretli siyasi varlığı olarak görülen bu Türk devleti, coğrafi yakınlık sebebiyle temasa geçtiği Hint devletleriyle siyasi, askerî ve kültürel alanda münasebetlerde bulunarak Hint halkının hafızasında uzun süre yer edecek izler bırakmıştır.⁷¹

Kuzey Hindistan'a Belh üzerinden gelen ilk Akhun akınları MS 370'lerde başlasa da bu akınlar Peşaver ile sınırlı kalmıştı. Akhunların daha güneye inmeleri 455 yılında yani Gupta hükümdarı Skandagupta'nın saltanatı devrinde olmuştu.⁷² Skandagupta devrine ait *Bhitari* taş yazıtından

68 Akhun-Sasani mücadelesine sahne olan bu yeri De Guignes, “*Korkanca*” adıyla vermektedir. Bu yerin Herat olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Akhun-Sasani mücadelesinde stratejik öneme haiz bir yer olarak tarif edilmesinden dolayı Korkanca'nın Herat veya onun çevresinde bir yer olması muhtemel görünmektedir. Sasani hükümdarı Behram Gur (Bahram Gour)'un evlenme merasimi münasebetiyle yapılan şenlikler sırasında Hunlar, Ceyhun Nehri'ni geçmiş ve civar vilayetlere girmişlerdi. Ancak Behram Gur, intizamsız ve ihtiyatsız bir şekilde ilerleyen Hunlara aniden saldırarak hükümdarlarını çadırında telef etmişti. Görünüşe göre Sasani kralı Hunlarla bir anlaşma da yapmış ve Ceyhun her iki taraf arasında sınır kabul edilmişti. Bu hadise uzun süre devam edecek olan Sasani-Akhun savaşlarının başlangıcı kabul edilmektedir. Bkz., De Guignes, s. 392; ayrıca bkz., E. Konukçu, “Heyâtıl Hükümdarı Tarhan Nizek”, *Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları*, (nşr. H. Hilal Şahin), İstanbul 2020, s. 77 vd.

69 Pataliputra, Kusumapura, Pushpapura, Patna. Magada'nın başkenti. Bkz., N. L. Dey, *The Geographical of Ancient and Mediaeval India*, London 1927, s. 251; şehir, Ganj Nehri ile güneyden gelen Sona (Sone) Nehri'nin birleşme noktasının güneydoğusunda yer alır. Bu yer Magada Krallığı'na jeolojik açıdan üstünlük sağlayacak su yollarının kontrolü açısından elverişlidir. Modern Patna'da antik Pataliputra şehrinin yalnızca ufak bir kısmı yer almaktadır. Geri kalan toprakları Ganj ve Sone Nehri'nin taşıdığı alüvyal dolguların altında kalmıştır. Geniş bilgi için bkz., D. Keskin, “Magada Krallığı”, *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, (nşr. Y. Kayalı), İstanbul 2022, s. 266.

70 Esasen Gupta kralı Skandagupta ölünce Gücerat (Saurashtra)'ın tarihinde büyük bir değişim meydana geldi. Nitekim, muhtemelen ordu komutanı olan Maitraka klanından Bhattarka adında birisi bu sırada Saurashtra'ya geldi ve burada bağımsızlığını ilan ile takriben sekiz yüz yıl sürecek olan yeni bir hanedanlığın temelini attı. Bu yeni kral bir taraftan Walabhinagar şehrini inşa ederken bir taraftan da kendisini bütün Saurashtra'nın kralı ilan edecektir. Bkz., H. Wilberforce—Bell, *The History of Kathiawad (From the Earliest Times)*, London 1916, s. 37; ayrıca Valabhi krallarının kronolojik bir tam listesi için bkz., H. Wilberforce—Bell, s. 38-39.

71 Nitekim Hintlilerin ilk defa Kuşanlarda gördükleri at ve at kültürü bu dönemde Hindistan'a iyice yerleştiği gibi, Hint toplumu da 530 senesinde Galyûr (Gwalior) yakınlarına dikilen anıtta ifadesini bulduğu şekilde Türkleri “*çsisz kabramanlûğa sahip ve dünyaya bâkim olan kimseler*” olarak tanımaya başlayacaktır. Bkz., Cönce, “İlk Çağda Hindistan'da Türk Varlığı”, s. 20.

72 Esasen Gupta kralı Skandagupta, Hun akınlarını önemli ölçüde önlemeyi hatta bir aralık durdurmayı da başarmıştı. Ancak Hunlar, MS 465 civarında tekrar Kuzey Hindistan'da göründüler. Süratle Pencap'taki Gandhara'yı işgal ettiler. Bundan tam beş yıl sonra daha da işlere doğru ilerlediler ve bu defa Gupta kralı Skandagupta'nın istilanın gelişini durdurma çabası başarılı olmadı. MS 533'ten biraz sonra yenilgi alana kadar Akhunlar, Gupta topraklarında ilerlemelerini devam ettirecektir. Bkz., K. Aiyangar, *Ancient India and South Indian History and*

öğrendiğimize göre Akhunlar, Afganistan'ın dağlık bölgesindeki Bolan geçidinden Gücerat (Saurashtra)'a ve Racastan (Racputana) içlerine yani Guptaların tam kalbine öldürücü bir darbe indirmişlerdi. Bölgede keşfedilen daha başka yazıtlardaki bilgilere göre Akhunların başında bu sırada Mihirakula (515-550) adında bir hükümdar bulunuyordu. Mihirakula devrinde Akhunlar, Junagarh yazıtına göre Gücerat, Malva ve Racastan'a çok şiddetli akınlar yapmışlar ve karşılırlarına çıkan Gupta mukavemetini de bu akınlarla yerle bir etmişlerdi. Kayıtlarda Akhunların Gücerat'a kadar ulaşan akınları sırasında bölgede yer alan Hindu tapınaklarının tahrip edildiğine dair bilgiler yer alsa da Akhun hükümdarlarının Hinduizm'e karşı bir düşmanlık beslemedikleri, tapınakların ise kuşatmalar sırasında yıkılmış olması ihtimali oldukça yüksektir.⁷³

Kuzey Hindistan'daki Gupta mirasına sahip olan Mihirakula devri paralarında "*Mihirakula, yeryüzünün efendisi, Toraman'ın oğlu*" şeklindeki ibarelere bakılacak olursa Akhunlar, neredeyse bütün bu muazzam coğrafyaya hâkim durumdaydılar. Aynı şekilde Akhun hükümdarı Toraman (484-515) da paralarında kendisini "*Maharaca Toramana*" olarak tanıtıyordu ki bu ifade Toraman'ın en büyük raca olarak Kuzey Hindistan'daki bütün yerli Hint racialıklarına hâkimiyetini kabul ettirdiğini göstermesi bakımından dikkate şayandır.⁷⁴ Ayrıca Akhunların Gandhara (Peşaver)'yı ele geçirdiğine dair Çinli Budist seyyahların eserlerinde de bazı malumata rastlamak mümkündür.⁷⁵ Dönemin Hint yazıtlarında Akhunların Kuzeybatı Hindistan'daki faaliyetleri ile alakalı bilgiler yer almaktadır. Bunlardan birisine göre Eftalitlerin, dünyanın sınırsız kudretine sahip Toraman liderliğinde Pencap'tan saldırı başlatarak Batı Hindistan'ı hatta Eran (modern Madhya Pradeş)'ı zapt ettiklerine dair kayıtlar mevcuttur.⁷⁶ Ama babası Toraman'ın Kuzey Hindistan'a tamamen

Culture (To A.D. 1300), Poona 1941, s. 69.

- 73 Saurashtra'da keşfi yapılan Sarnath Budist taş yazıtında ve diğer kısa bilgileri ihtiva eden Gupta devri yazıtlarında, MS 436'dan 472 yılına kadar olan dönem büyük karışıklıkların yaşandığı dönem olarak tanımlanmıştır ki söz konusu karışıklığa yol açanların Akhunlar olduğu çok açıktır. Aynı yazıtlarda ipek dokumacılarının loncası tarafından MS 436 yılında Dasapura'da inşa ettirilen güneş tanrısı tapınağının hasarlı durumuna yapılan atıf ve bu hasardan sorumlu tutulan yabancıların (Akhunlar) istilasına dikkat çekilmesi, Hunların bölgedeki faaliyetlerini göstermesi bakımından önemlidir. D. C. Sircar da dâhil olmak üzere pek çok Hintli tarihçi konuyla ilgili bazı yorum ve tespitlerinde Akhun hükümdarlarının Hinduizm'e karşı herhangi bir düşmanlıklarının olmadığını, bölgede tahrip edilen tapınakların çoğunun hasarlı ve kuşatmalar sırasında yıkılmış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadırlar. Tarihçi Dr. Chandra Shukla da bu görüşü destekleyen ifadelerine yer vermiştir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz., D. C. Shukla, *Early History of Rajasthan*, Varanasi 1978, s. 109-110.
- 74 R. Ghirshman, *Les Chionites-Hephthalites*, Le Caire 1948, s. 109.
- 75 Bu kayıtlar hakkında geniş bilgi için bkz., *The Travels of Fa-Hsien (399-414 A.D.), or Record of the Buddhist Kingdoms*, (nşr. H. A. Giles), Cambridge 1923, s. 14 vd.
- 76 Akhunlar tarafından Kuzey Hindistan'a yoğun akınların yapıldığı dönem Gupta hükümdarı

hâkim olma düşüncesini Akhun hükümdarı Mihirakula gerçekleştirmiş olmalıdır.⁷⁷

Hindistan'ın Attilası kabul edilen Mihirakula'nın Hindistan'daki askeri faaliyetleri neticesinde Pencap'tan Gücerat'a kadar Türk mührü vurulurken Gaznelilerin Hindistan seferlerine kadar takriben beş yüz yıl Hindistan tarihi ve kültürü üzerinde derin izler bırakan bu kadar etkili başka bir Türk akını görülmeyecektir. Ama bu beş yüz yıllık süreçte Gücerat tarihinde ülkeye de adlarını veren Gucar veya Gurcara/Gurjaralar⁷⁸ ile savaşçı maharetleriyle dikkat çeken ünlü Racput kabileleri (Çauhan/Çavhan, Parihar, Pratihara, Pala, Yadava, Çola, Çavlukya vb.) Akhunların Hindistan akınları neticesinde ortaya çıkmış ya da şekillenmişlerdir. Dolayısıyla Gücerat'ta V. yüzyılda gerçekleşen Türk akınları, uzun yıllar bölgenin demografisi üzerinde büyük tesiri görülecek ve sıradan bir istila girişimi olmaktan öte kalıcı sonuçları olan bir öneme haizdir. Ayrıca Hun akınları Hindistan'ın en görkemli gücünü yani Gupta hâkimiyetini kesin olarak hezimete uğratmış ve yıkmış,

Narasimhagupta Bâlâditya (MS 467-511?) dönemidir. Narasimhagupta, Akhunlar'ın Hindistan akınlarının şiddetlendiği bir dönemde tahta çıkmıştır. Söz konusu devirde özellikle Malva, Gücerat ve yakınlarındaki şehirlerde Vâkâta kralı Harishena tarafından çıkarılan isyanlar baş göstermiştir. Bu sırada pek çok akına maruz kalan Gupta Devleti'nin gücü de tabii olarak azalmaya başlamıştı. Dolayısıyla Toraman, Narasimhagupta'ya karşı yaptığı akınlarda başarılı oldu. Daha sonrasında Narasimhagupta, Toraman'ın ilerleyişini durdurmak için yeniden mücadeleye girecektir. Bazı araştırmacılara göre bu arada çıkan savaş tahminen MS 510-511 yıllarında Eran bölgesinde gerçekleşti. Bu harp sonunda Toraman vefat etmiş olmalıdır ki, Narasimhagupta'nın karşısında Akhun hükümdarlarından Mihirakula görünmekte ve onun Galyûr (Gwalior) bölgesinde hâkimiyeti bilinmektedir. Bkz., M. M. Savaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, Ankara 2024, s. 85.

77 Nümizmatik kayıtlarda da Akhunların bölgedeki faaliyetleriyle ilgili hayli bilgiye tesadüf etmek mümkündür. Söz konusu kayıtlarda Akhunların askeri faaliyetlerinden çok hüküm sürdükleri yerleri tespit etmek bakımından önemlidir. Buna göre Akhunların, Uttar Pradeş, Racastan, Pencap, Gücerat ve Keşmir'de hüküm sürdüğünü söylemek mümkündür. Bahsi geçen bölgelerdeki yöneticiler kendilerini Toraman ve Mihirakula'nın tebaası olarak kabul etmek zorunda kaldıkları gibi aralarındaki bitmek tükenmek bilmeyen çekişmelerden dolayı birleşip mukavemet edebilecek siyasi ve askeri ittifaklara da giremediler. Bu durum Akhunların Kuzey Hindistan şehir ve kasabalarında ilerlemelerini kolaylaştıran bir ortamı beraberinde getirecektir. Nitekim Mihirakula birlikten yoksun olan yerel Hint devletleri arasındaki çekişmelerden istifade etmiş hatta zaman zaman halkı da onlara karşı kışkırtarak isyan etmelerini sağlamıştır. Mihirakula'nın Seylan'ı ele geçirdiğine dair bilgiler bulunsu da bu malumatın abartı olduğu muhakkaktır. Tüm bu gelişmeler Hint yazıtlarına da yansımıştır. Bkz., B. A. Litvinsky, "The Hepthalite Empire", *History of Civilization of Central Asia III*, (B. A. Litvinsky), Paris 1996, s. 143-145.

78 H. D. Sankalia, *Studies in the Historical, Cultural Geography and Ethnography of Gujarat*, Poona 1949, s. 108-111; M. R. Majmudar, *Historical and Cultural Chronology of Gujarat (from Earliest Times to 942 A.D.)*, Ahmedabad 1960, s. 146; ayrıca bkz., B. N. Puri, *The History of the Gurjara-Pratihâras*, Lucknow 1957, s. 2-6; K. M. Munshi, *Glory that was Gurjara Desa (A.D. 550-1300)*, Bombay 1944, s. 3 vd; K. J. Virji, *Ancient History of Saurashtra (A Study of the Maitrakas of Valabhi V to VIII Centuries A.D.)*, Bombay 1952, s. 126-129.

akabinde kurulan Valabhi hanedanlığının kurulmasını sağlayacak siyasi ve askerî gelişmelere de önyak olmuştur.⁷⁹

4. Gücerat'ta Gazneli Hâkimiyeti

Müslüman Türklerin Hindistan'ı fetih devresinin ilki bu ülkeye on altıdan fazla sefer düzenleyen Gazneli Mahmud devrinde gerçekleşmiştir.⁸⁰ Bu devlet başlangıçta Gazne şhrinde Samanî kumandanlarından Alptegin tarafından kuruldu.⁸¹ Kendi adayını Samanî tahtına geçirmekte başarısız olan Alptegin'in başlangıçtaki gayesi Buhara'daki düşmanlarından uzaklaşmak için Hindistan'a gitme ve orada gaza ile meşgul olmaktır. Nitekim Alptegin, Gazne'yi ele geçirdikten sonra Büst ve Kabulşâhların ülkesinin bir kısmını zapt ederek Hindistan yönünde seferlere başladı. Daha sonra ise Gazneli hanedanının kurucusu Sebüktegin de efendisi Alptegin'in siyasetini izledi. O Gazneli devletinin durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Hindistan'a akınlara başladı.⁸²

Gazneli Devleti'nin en kudretli dönemini teşkil eden Sultan Mahmud, şöhretini Hindistan'a yaptığı seferlerle elde etmiş hatta o bu seferler sonucunda efsanevî bir komutan olma hüviyetini kazanmıştır.⁸³ Bunda şüphesiz Multan⁸⁴

79 M. S. Commissariat, *A History of Gujarat I (from A.D. 1297-8 to A.D. 1573)*, Calcutta 1938, s. 38-39; A. F. R. Hoernle, "Some Problems of Ancient Indian History: The Gûrjara Clans", *Journal of the Royal Asiatic Society*, (October 1905), London 1905, s. 5 vd; Bayur, s.88, 95-98; Munshi, s. 38.

80 M. H. Palabıyık, "Gaznelilerin Hindistan Seferleri", *EKEV Akademi Dergisi*, Y. 11, S. 32, (Yaz 2007), s. 142; İslam dini için gazayı kendi nefsine farz sayan Gazneli Mahmud, 32 yıllık saltanatının (997-1030) 26 yılını bu ülkeye 17 büyük sefer yapmakla geçirmiştir. Onun bu seferlerin hepsinden de muzaffer olarak döndüğü ve Türk Şahîlerin yerini alan Hindu Şahîleri tamamen ortadan kaldırdığı gibi Türk nüfuzunu da yeniden Gücerat ile Orta Hindistan'a kadar yaydığı görülmektedir. Bu hususta bkz., S. Cöhce, "Türklerin Hindistan Kültürüne Etkileri", *Hindistan ve Türk Tarihî-Kültürü Araştırmaları*, (nşr. H. Hilal Şahin), İstanbul 2020, s. 23. vd.

81 C. E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran (994-1040)*, Edinburg 1963, s. 38.

82 Bu sırada merkezleri Kâbil olan kudretli Vayhind Hinduşâhî hanedanı, Gaznelilerin Pencap'ta genişlemesine ve İslam dininin bu bölgede yayılmasına bir engel teşkil ediyordu. Sebüktegin bu engeli kaldırmak maksadıyla harekete geçerek Hinduşâhî hükümdarı Caypal'ı mağlup etmişti. Ancak Caypal'ın daha sonra yapılan anlaşmayı bozması üzerine iki taraf arasında bir kere daha savaş oldu. Caypal'ın Kuzey Hindistan'daki öteki racalar ile birleşerek kurduğu ittifak Sebüktegin karşısında tekrar yenilgiye uğramıştı (979 ve 988). Sebüktegin'in bu galibiyetten sonra, Hindistan hududundaki birçok kaleleri (Lamgân ve Peşaver arasındaki bölgeyi) Gazneli topraklarına katmasıyla İslam dini de bu bölgeye girmiş oldu. Böylece Sebüktegin İndo-Afgan sınır bölgelerinde uzun sürecek bir devletin temelleri de atmış oldu. Bkz., E. Merçil, "Gazneliler ve Hindistan", *Tarihî Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri (31 Ekim-1 Kasım 2002)*, Ankara 2006, s. 57-58.

83 *Tarih-i Sultan Mahmud-ı Ghaznevi or The History of Sultan Mahmud of Ghazni*, (nşr. G. Ross-Keppe), Lahor 1908, s. 8-9.

84 Multan, 1010 yılında Gur bölgesine yapılan başarılı bir seferden sonra ele geçirilmiş ve bu bölgedeki Karmatilere ağır bir darbe indirilmişti. Multan'ın fethi, Gazneli Mahmud'un

yoluyla binlerce kilometre yol katedilerek çetin zorluklarla mücadele ile büyük Thâr Çölü'nü geçmek suretiyle 1025 yılında gerçekleştirilen Somnath⁸⁵ seferinin çok önemli bir etkisi olmuştur.⁸⁶ Nitekim bu sefer sırasında Gazneli ordusu Nahravala Patan (Gücerat'ın bu dönemdeki adı) topraklarına girecek⁸⁷ ve buranın yöneticisi Raca Camand (Jamand) Gazneli ordusuna karşı koyamayacağını düşünerek şehri terk etmek zorunda kalacaktır.⁸⁸

Sultan Mahmud bahse konu seferi sırasında Nahravala Patan⁸⁹ şehrine yerleşti ve burada ordunun ikmali için gerekli hazırlıklar yapıldı. Bu arada Racanın kendisini Nahravala yakınlarında bir kaleye kapattığını haber alan Sultan Mahmud, süratle o kaleyi kuşatma emri vermiş, etrafı derin sularla

sonraki Hindistan seferleri için bir milat olmuş ve onun fetih politikasını Hindistan'da yoğunlaştıracağını göstermiştir. Multan seferiyle ilgili geniş bilgi için bkz., Al Utbi, *The Kitab-ı Yamini (Historical Memories of the Amir Sabaktağın and the Sultan Mahmud of Ghazna, Early Conqueror of Hindustan and Founders of the Ghaznavids Dynasty)*, (nşr. J. Reynolds), London 1958, s. 326; Multan'ın Delhi Türk Sultanlığı döneminde idari ve askeri yapısı ile sosyokültürel ve iktisadi vaziyeti hakkında geniş bilgi için bkz., M. Tanrıverdi, "Delhi Türk Sultanlığı Döneminde Multan (1206-1414), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Tokat 2019, s. 56-78.

- 85 Somnath ve Gazneli Mahmud'un Somnath seferi hakkında derli toplu bir çalışma için bkz., İ. Eryılmaz, "Gücerat'ın Tarihi Coğrafyası", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Haziran 2024), s. 260-262.
- 86 Somnath'taki Şiva tapınağında ele geçirilen put dört parçaya bölünmüş, bunlardan birisi Gazne'deki büyük mescidin eşiğine, bir tanesi yine sultanın Gazne'deki sarayının eşiğine yerleştirilmiş, diğer iki parça ise Mekke ve Medine'ye gönderilmiştir. Bkz., Cüzcâni-Raverty, *Tabakât-ı Nâsiri, A General History of Mohammadan Dynasties of Asia I*, (nşr. H. G. Raverty), Calcutta 1864, s. 82; Dunbar, 92; bu sefer sırasında Sultanın birçok kerametleri görülmüştür. Bunlardan bir tanesi hakkında bkz., Minhâc-i Sirâc el-Cüzcâni, *Tabakât-ı Nâsiri (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, (nşr. E. Göksu), Ankara 2024, s. 33-34.
- 87 J. Briggs, *History of the Rise of the Mohemadan Power in India I (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasım Ferishta)*, (nşr. J. Briggs), London 1829, s. 41.
- 88 İbn ü'l-Esir, Sultan Mahmud'un Somnath seferi sırasında Nahravala'daki Raca'nın şehirden kaçması ve sarp bir dağın üzerinde yer alan kaleye sığınması ve Gazneli askerlerinin burayı kuşatması sırasında yaşanan olayları şu şekilde anlatmaktadır: "Yemînüddevlê Mahmûd b. Sebüktekin bu sene Hindistân'a bir sefer tertip etti, ganimet aldı ve Hind halkından bazılarını öldürdü. Nihayet sarp bir dağın üzerindeki bir kaleye vardı. Çıkışa müsait sadece bir yer vardı. Kale oldukça büyüktü ve pek çok kişiyi barındırıyordu. Kale de beş yüz tane de fil vardı. Dağın tepesinde yiyecek maddeleri, su ve insanın ihtiyaç duyduğu her şey bulunuyordu. Yemînüddevlê onları kuşatma altına aldı ve bir müddet muhasarayı sürdürdü. Kaledelikleri fena halde sıkıştırdı. Çarpışmalar uzun zaman devam etti ve onlardan birçok kişi öldürüldü. Başlarına neler geleceğini öğrenen Hindûlar sonunda Yemînüddevlê'ye boyun eğdiler ve emân istediler. Sultan Mahmud onlara emân verdi ve alacağı haraç karşılığında onları yerlerinde bıraktı. Hindûlar ona pek çok hediyeler takdim ettiler. Bunlardan biri de Kumru'ya benzer bir kuştu. Kuşun özelliklerinden biri de zehirli bir yemek getirildiğinde gözlerinden yaşlar boğanması ve akan yaşların taş haline gelmesiydi. Bu taşlar büyük yaralara sürülüp üzerine konulduğunda yaranın kaynaması ve iyileşmesiydi." Bkz., İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi IX*, (nşr. A. Özeydin-M. Tulum), İstanbul 1987, s. 258-259.
- 89 Nahravala hakkında geniş bilgi için bkz., Eryılmaz, "Gücerat'ın Tarihi Coğrafyası", s. 254-255; İbnü'l-Esir, buraya "Enbelvâra" demektedir. Bu yerin Anahilvâra Patan yani Nahravala'nın başşehri olduğu bilinmektedir. Bkz., İbnü'l-Esir, IX, s. 266.

çevrilen ve ele geçirilmesi neredeyse imkânsız olan kaleye, geçişin mümkün olduğu bir geçit üzerinden girmeye muvaffak olan Gazneli askerleri kaleyi zapt etmiştir. Gazneliler fethettikleri bu kalede muazzam bir ganimeti de ele geçirmiştir ki söz konusu altın, gümüş ve değerli eşyadan mürekkep zenginlikler Somnath seferi sırasında kullanılmıştır.⁹⁰

Gazneli Mahmud'un Gücerat (Nahravala)'ı fethi onun Türk İslam dünyasında askerî kabiliyetini ve dehasını kanıtlamakla kalmamış, ele geçirilen toprakların genişliği dikkate alındığında Türk idari ve askerî sisteminin muazzam bir başarısı olarak tarihe geçmiştir.⁹¹ Bahse konu zaferle muazzam büyüklükte ve ele geçirilip yönetilmesi oldukça zor olan Gücerat'ta İslam bayrağı dalgalanmaya başlarken bölgeye de Türk mührü vurulmuştur.⁹² Diğer taraftan batılı tarihçiler Gücerat'ın Gazneli hâkimiyetine girmesini Türk hükümdarı olarak Gazneli Mahmud'un Racput dünyasına bir meydan okuması şeklinde yorumlamışlardır.⁹³ Sultan Mahmud'un buradaki başarısının gerçek değeri sadece ele geçirilen zenginlikler değil aynı zamanda kendisini efsanelere konu yapan Müslüman Türk gücünün Gücerat'a hâkim olmasıydı. O bakımdan Gazneli dönemi seferleri Gücerat'ta ileride kalıcı bir Türk hâkimiyetine de rol model olarak önemli bir zemin hazırlamıştır.⁹⁴

-
- 90 E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, London 1886, s.28; İbnü'l-Esir, IX, s. 267.
- 91 I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India (From the Conquest of Islam to the Death of Aurangzeb)*, Allahabad 1931, s. 52 vd.
- 92 Esasen Sultan Mahmud, Somnath'ta iki haftadan fazla kalmamış, dönüş yolunda Racputların saldırı ihtimaline karşı Gücerat'tan hızlı bir şekilde geçmek istemiştir. Ancak Sultan, Gücerat'ın hoş iklimi ve toprağının zenginliğinden son derece etkilenmiştir. Anahilvâra Patan'dayken ilk ve son defa burada bir Hint imparatorluğu kurma düşüncesini dile getirmiştir ki sultanın bu önerisi, bir an evvel Gazne'ye dönmek isteyen askerleri ve komutanları tarafından reddedilmiştir. Nitekim bu uzun yolculuk sırasında zaman zaman Racput tecavüz ve yağmalamalarına maruz kalan Gazneli ordusu binbir zorluktan sonra ancak Nisan 1026'da Gazne'ye dönebilmişti. Bkz., J. L. Mehta, *Advanced Study in the History of Medieval India (1000-1526 A.D.)*, Chandigarh 1979, s. 60; ayrıca dönüş yolunda Gazneli ordusuna kılavuzluk yapan bir Hindû, ordunun yol güzergâhını maksatlı olarak su bulunmayan çöl bölgelerine çevirerek susuz kalmasına yol açmıştı. Sultanın huzura getirilen bu Hindû: “ben, kendimi Menât putuna adanmış biriyim. Seni ve senin ordunu helâk olmanız için hiçbir tarafta su bulunmayan çölün ortasına getirdim” dedi. Sultan, o Hindû'yu cehenneme yollamalarını buyurdu. Bkz., Minhâc-i Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 34.
- 93 Bu meydan okuma Gazneli Mahmud'un şüphesiz askerî ve idarî gücünün bir tezahürüydü. Racput kuvvetleriyle yapılan muharebelerde ele geçirilen esir Racput askerlerinin Gazneli ordusundaki çeşitli hizmetlere getirildiği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla Gazneli Devleti Hindistan seferleri sırasında sadece tapınaklardaki zenginlikleri elde etmemiş, aynı zamanda askerî anlamda istifadeye sunulan köleler de ele geçirilmiştir. Bosworth'a göre Gazneli ordusundaki köle Racputların sayısı neredeyse Türk askerlerinin sayısına yakın bir durumdaydı. Bkz., C. E. Bosworth, “The Early Ghaznavids”, *The Cambridge History of Iran IV*, (nşr. R. N. Frye), Cambridge 1975, s. 179-180.
- 94 S. C. Misra, *The Rise of Muslim Power in Gujarat (A History of Gujarat From 1298 to 1442)*, Baroda 1962, s. 22.

Gazneli Mahmud Somnath kuşatması sırasında Hintlilere yardım ederek üç binden fazla Müslüman Türk'ü öldüren Nahravala Racası Hint prensi Brahma Dev'i cezalandırmak için, bu sırada Nahravala'dan kaçıp Gundaba Kalesi'ne saklanan Raca üzerine yürüdü. Etrafı sularla dolu hendeklerle çevrili olan bu kale Gazneli ordusu tarafından fethedilerek kaleden kaçan Raca Dev'in hazinesi ele geçirildi. İşte Nahravala racası Brahma Dev'in mağlup olduğu bu başarılı kuşatma Gazneli ordusuna Nahravala'nın kapılarını açacaktır. Nitekim Sultan kısa zamanda buraya yürüdü ve müstahkem kale zapt edildi. Firişte'ye göre Sultan Mahmud havası temiz ve toprağı verimli olan Nahravala'da birkaç yıl ikâmet etmek istemiş, hatta burayı başkent yapmak suretiyle Gazne hâkimiyetini oğlu Mesud'a devretmek istediğini yanında bulunan emir ve komutanlarına söylemiş ancak onun bu teklifi bir an önce Gazne'ye dönmek isteyen ileri gelen adamları tarafından reddedilmiştir.⁹⁵

5. Gurlu Hâkimiyeti Dönemi

Afganistan'ın dağlık Gur bölgesinde⁹⁶ ortaya çıkan bu sülale Selçukluların Oğuz darbeleri sonucunda dağılmasından istifade ile güçlenerek on ikinci yüzyılın sonlarına doğru İran hariç Gaznelilerin hâkim oldukları bütün toprakları ele geçirerek⁹⁷ biraz da kuzeydeki güçlü rakipleri Hârezmşâhlar Devleti sebebiyle güneye yönelmiş ve tamamen Türk memlûklardan teşekkül eden ordularla Hindistan'a seferler düzenlemiştir.⁹⁸ Akrabalık bağlarının çok kuvvetli olduğu Gurlu sülalesinde birden fazla merkez bulunuyor ve bu husus herhangi bir meseleye sebep olmuyordu. Nitekim büyük Sultan Gıyaseddin Muhammed-i Gurî,⁹⁹ kardeşi Şihabeddîn Ebu'l-Muzaffer'i Herat'ta naipliğe

95 Firişte I, (Briggs neşri), s. 45.

96 Gur bölgesi kuzeyde Garcistan denilen tepelik bölge, batıda Herat, güneyde Gaznelilere ait olan Garmir ve Nimruz bölgeleriyle, doğuda Kâbil ve Kandahar ile sınırlanıyordu. Hanedanın sonraki prensleri, Zu-Mavandiş vadisinde Firuz Kuh sarayını ve kalesini yaptırmışlardı. Bu bölge, ara sıra, hatalı olarak Gur diye isimlendirilmektedir. Bu hususta bkz., M. Aziz Ahmad, *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi (1206-1290 AD)*, Lahor 1949, s. 71.

97 Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz., Z. Asad, "Study of Ghurids Situation in Sultan Mohammad Khwarezm Shah Period", *Doğu Araştırmaları*, S. 7, 2011/1, İstanbul 2011, s. 213-236.

98 Cöhee, *Delhi Türk Sultanları Tarihi*, s. 22; ayrıca bkz., W. Haig, "Mu'izz-ud-din Muhammad B. Sâm of Ghûr and The Earlier Slave Kings of Delhi", *The Cambridge History of India III (Turks and Afghans)*, (nşr. W. Haig), Cambridge 1928, s. 38.

99 Konuya tarihçi İsmi önemli bir açıklık getirmiştir. İsmi'deki bilgilere göre Sultan Gıyâseddin yetenekleri ve cesaretiyle öne çıkan bir şahsiyettir. Bu özellikleri onu, babasından sonra Gur tahtına çıkmasını sağlayacaktır. Babasının ölümünden sonra on yıl dokuz ay kadar Gazne'yi ellerinde tutan Oğuzları tek bir saldırıyla mağlup etmiş ve Gaznelilerin bu mühim şehrini ele geçirmiştir. Sultan Gıyâseddin sonraki süreçte Gazne'yi kardeşi Muizzeddin Muhammed'e teslim edecek, kendisi ise Firuzkuh'ta oturacaktır. Dolayısıyla Gazne, Muizzeddin ve ordusunun hâkimiyetinde kalacak, Hindistan'a yapılacak Gurlu seferlerinde bir merkez ve üs

getirerek kendisi ise Gazne'yi başkent yapmıştı.¹⁰⁰ Gurluların muhtelif Hint racalarıyla olan mücadelelerine rağmen Hindistan'a asıl yönelişleri ve planlı bir fetih siyasetinin takip edilmesi, Sultan Gıyâseddin Muhammed'in 1162'de Gazne'de ölümünden sonra tahta çıkan ve saltanata geçtikten sonra *Muizzeddin* lakabını alan (Şihabeddin Ebu'l-Muzaffer)¹⁰¹ İbn Sam b. Hüseyin döneminde gerçekleşti. Nitekim Gur Sultanı Muizzeddin Muhammed Horasan'dan Gazne'ye geldikten sonra 1176 yılında Multan üzerine yürüdü.¹⁰²

Muizzeddin Muhammed'in Hindistan'ın Müslüman şehirlerini ele geçirme düşüncesi Gurlulara Kuzey Hindistan'ın kapılarını açtı.¹⁰³ Nitekim 1176'da Ucc üzerine yürüyen Sultan Muizzeddin Gurî,¹⁰⁴ Bhatti Racputlarına karşı bir sefer yapmış ve Raca'nın hanımı Ranî'nin ihaneti sayesinde burayı zapt etmişti.¹⁰⁵ Sultanın bu başarılı seferini Karmatî sapkınlarının elinden alınan Multan izledi. Muhammed Gurî'nin Kuzey Hindistan'daki bu iki önemli başarısı ona Ucc ve Multan üzerinden Nahravala (Gücerat) üzerine harekete geçmek için önemli bir fırsat sağlamıştır.¹⁰⁶

1178'de Multan yoluyla Anahilvâra/Patan (Nahravala) üzerine yürüyen Muhammed Gurî,¹⁰⁷ Gücerat'ın Vaghela yöneticisi Raca Bhim Div II. (Bhim Deo) 'nin çok şiddetli mukavemetiyle karşılaştı.¹⁰⁸ Bölgede yer alan Racputların da desteğini alan tecrübeli Raca karşısında mağlup olan Gurlu

hâline gelecektir. Bkz., İsmî, *Futûhu's-Salâtîn or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî I*, (nşr. A. Mahdi Husain), New York 1966, s. 138-139.

100 C. V. Vaidya, *History of Medieval Hindu India III (Being a History of India from 600 to 1200 A.D.)*, Poona 1926, s. 330; Firişte I, (Briggs neşri), s. 94.

101 Cüzcanî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsırî I*, s. 377.

102 Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, (nşr. M. Öztürk), Ankara 2018, s. 326-327; S. Lane-Poole, *Medieval India Under Mohammedan Rule*, London 1903, s. 49; Cüzcanî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsırî I*, s. 451; Haig, s. 38; Firişte I, (Briggs neşri), s. 95.

103 K. A. Nizami, *State and Culture in Medieval India*, Aligarh 1985, s. 13.

104 B. S. Nijjar, *Panjab Under The Sultans (1000-1526 A.D.)*, Lahor 1979, s. 25.

105 Tarihçi Ishwari Prasad'ın ifadelerine göre Raca kalesinde kuşatılmıştı, ancak Muhammed Gurî kaleyi almakta zorluk çektiği için Raca'nın karısı Ranî'ye kocasını teslim ederse onunla evleneceğine dair bir haber gönderdi. Ranî, evlenmek için çok yaşlı olduğunu ancak Sultan'a vereceği bir kızı olduğunu ve birkaç gün içinde Raca'yı, eğer onu servetinin sahibi olarak serbestçe bırakırsa, ortadan kaldıracığını söyledi. Sultan teklifi kabul etti ve Ranî birkaç gün içinde kocasını öldürdü ve kapıları Gurlu ordusuna açtı. Sultan Muhammed sözünü tutmadı. Kızıyla evlendi ancak annesini Gazne'ye gönderdi. Ranî orada üzüntü ve hayal kırıklığı içinde öldü. Kızı da bu kedere uzun süre dayanamadı ve iki yıl içinde o da öldü. Bkz., I. Prasad, *History of Medieval India (From 647 A.D. To The Mughal Conquest)*, Allahabad 1925, s. 128.

106 Prasad, *History of Medieval India*, s. 128.

107 Cüzcanî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsırî I*, s. 450-451; İsmî, *Futûhu's-Salâtîn or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî I*, s. 139; H. T. Lambrick, *Sind A General Introduction*, Oxford 1964, s. 182.

108 Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad, *The Tabakât-ı Akbarî I*, (nşr. B. De), Calcutta 1927, s. 36-37.

ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Bu mağlubiyet Müslüman Türklerin Hindistan'da uğradıkları ilk önemli yenilgiydi.¹⁰⁹ Pek çok tarihçiye göre bu mağlubiyetten sonra Gurlu ordusu perişan halde ve az sayıdaki askeriyle Gazne'ye dönebilmiştir. Ama bu mağlubiyet Muizzeddîn Muhammed Gurî'ye Hindistan'ı Sind ve Multan üzerinden fethetmenin mümkün olmadığını, Hindistan'ın anahtarının Pencap'ta yattığını göstermiştir. Nitekim Gur sultanı bundan tam bir yıl sonra yani 1179'da Peşaver'e saldırdı ve burayı ele geçirdi.¹¹⁰

1192 yılında, Çauhanlar'ın Racası III. Prithvi'nin öncülük ettiği müşterek Racput kuvvetlerine karşı kazanılan Tarain zaferine kadar, Sultan Muizzeddîn Muhammed, Lahor hâkimi son Gazneli temsilcisi Hüsrev Melik'in itaat altına alınması başta olmak üzere, Lahor, Sialkot (Sakala), Taberhinde, Sarsaty, Samana, Kuhram ve Hansi gibi stratejik öneme haiz yerleri bir bir fethedecektir.¹¹¹ Tarain Meydan Muharebesi, sonuçları itibarıyla, Sultan Alp Arslan'ın Anadolu'da Bizans İmparatorluğu'na karşı kazandığı Malazgirt Meydan Muharebesi'ne benzer bir mahiyette olup bu zaferden sonra tıpkı Alp Arslan adına Anadolu'nun fethini tamamlayan Selçuklu komutanları gibi, Sultan Muizzeddîn Muhammed Gurî adına hareket eden Türk kumandanları Kuzey Hindistan'ı fethedecektir.¹¹²

Sonuç

Türklerin ikinci Anadolu'su kabul edilen Hindistan, sahip olduğu zenginlikler sebebiyle en eski devirlerden itibaren kuzeydeki veya daha başka yerlerdeki fatih kavimlerin dikkatini cezbetmiştir. Arîler başta olmak üzere Makedonyalı İskender ve Pers Kralı Darius zaman zaman bu ülkeye seferler düzenlemişlerdir. MÖ I. binin başlarında Sakalarla başlayan Türklerin ilgisi ise Kuşanlar, Akhunlar, Gazneliler, Gurlular ve Dehli Türk Sultanlığı ile

109 Esas itibarıyla Batı Racputana, Gazneli seferlerinden dolayı Gurlu ordusu tarafından çok iyi bilinen bir bölgeydi. Muizzeddîn, Gazneli Mahmud'un izlediği yolu ve stratejiyi takip ederek Racputana ve Gücerat üzerinden Güncy Hindistan'a dolayısıyla da tapınak hazinelerine ulaşmayı düşünüyordu. Halbuki Sultan Muizzeddîn'in ordusu Abu Dağı eteklerine geldiği zaman tükenmiş bir durumda bulunuyordu. Buna karşılık Nahravala Racasının ordusu çok güçlü bir durumdaydı ve bu orduda çok sayıda savaş fili yer alıyordu. Muharebe Abu Dağı yakınlarındaki bir köy olan Kayadra'da yapıldı. Gur sultanının ordusu bu muharebede çok ağır bir şekilde bozguna uğradı. Bkz., K. A. Nizami, "Foundation of the Delhi Sultanat", *A Comprehensive History of India V (The Delhi Sultanat A.D. 1206-1526)*, (nşr. M. Habib-K. A. Nizami), Bombay 1970, s. 156.

110 V. D. Mahajan, *History of Medieval India (Muslim Rule in India)*, New Delhi 1991, s. 66-67; Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad, *The Tabaqât-ı Akbarî I*, s. 37.

111 Bu fetihler hakkında geniş bilgi için bkz., Yâhiyâ B. Ahmad B. Abdullah Sirhindî, *The Târikh-i Mubâarakshâhî*, (nşr. K. K. Basu), Baroda 1932, s. 6-11.

112 Cöhece, *Delhi Türk Sultanları Tarihi*, s. 25.

devam etmiştir. Ancak Türklerin Kuzey Hindistan'daki mevcudiyetleri diğer kavimlere nazaran derin akisler uyandırmış ve kalıcı olmuştur. Bu noktada Hintliler başta at ve at kültürü olmak üzere devlet kurma ve teşkilatçılığı ilk defa Türk kavimleri marifetiyle tanımış ve öğrenmişlerdir. Türkistan bozkırlarına nazaran çok daha elverişsiz bir iklime ve zorlu bir tabiata sahip olan Hindistan'da Türklerin yüzyıllarca süregelen varlıkları Türk askerî ve idari teşkilatçılığının muazzam bir başarısı olarak temayüz etmektedir.

Hindistan'daki Türk varlığı söz konusu olduğunda stratejik önemi haiz olan yerlerin başında şüphesiz Gücerat gelmektedir. Adını Gucar veya Gurcara/Gurajara kabilesinden aldığı iddia edilen bu büyük ülke sahip olduğu elverişli liman ve liman şehirleri ile Hindistan'ı deniz yoluyla dış dünyaya açan çok önemli bir konumdadır. Aynı zamanda ülkedeki Mahî, Taptî, Narbada (Nerbudda), Sabarmatî gibi Kanbey (Khambiyat/Kambay) Körfezi'ne dökülen nehirler ülkeyi, Hindistan'ın kuzey ve orta bölümüne bağlamaktadır. Tarih kaynaklarından anlaşıldığı üzere Türk sosyal hayatına uygun, mutedil iklim özellikleri yanında zenginlikleriyle de dikkat çeken Gücerat, Türklerin Kuzeybatı Hindistan'da yerleştiği çok mühim bir ülke olmuştur. Yine kaynaklarda Saurashtra adıyla geçen Gücerat'ta ilk Türk hâkimiyeti Sakaların Kuzey Hindistan'a inmesiyle mümkün olmuştur. Nitekim bölgede ele geçirilen nümizmatik ve epigrafik kayıtlar, Sakaların bu ülkeyi satraplıklar vasıtasıyla yönettiklerini göstermektedir.

MSI. yüzyıldan sonra Kuzey Hindistan'a hâkim olan Kuşan İmparatorluğu döneminde ise bölgedeki Part idaresine şiddetli darbeler vurulmak suretiyle son verilmiş ve Part yönetimi altındaki şehirler Kuşanların eline geçmiştir. Kuşanların siyasî-askerî başarılarının zirvesini teşkil eden Kanişka devri (MS 78-106)'nde Gücerat Türk hâkimiyetine girecektir. Öyle ki Kuşan İmparatorluğu'nun sınırları Amuderya (Ceyhun)'dan Bengal Körfezi'ne, Jumna'dan Narmada'ya, Keşmir'den Pencap'a, Sind ve Gücerat'a ve nihayet Gücerat limanlarından Belucistan düzlüklerine kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla tam olarak belirlenmesi mümkün olmayan sınırların Umman Denizi'ne kadar genişlemesiyle Kuşan hükümdarı Kanişka, bu muazzam imparatorluğun başkentini Belh'ten Gandhara'daki Puruşapura yani Peşaver'e nakletmek durumunda kalmıştır. Gücerat'ta hâkim durumda olan Kuşanlar neticede bu ülkenin zenginliklerine de sahip olmuştur. Nitekim ticarete Partları devre dışı bırakarak Gücerat limanlarından Roma dünyasına ipek taşımışlardır. Bunun dışında Budizm'i resmî din kabul ederek Keşmir'de bir konsil de toplayan Kanişka devrinde bu din cihanşümul bir din hâline yine Kuşanlar sayesinde gelmiştir.

V. yüzyıldan VI. yüzyılın sonlarına kadar Kuzey Hindistan'ın en kuvvetli siyasi varlığı olarak temayüz eden Akhunlarla birlikte Hindistan'da daha iyi tanınmaya başlayan Türkler, yerli Hint devlet ve topluluklarıyla siyasî, askerî ve kültürel alanlarda temaslarda bulunarak Hint halkının hafızasında uzun süre yer edecek derin izler bırakmıştır. Hint yazıtlarında da ifadelerini bulduğu gibi Akhunlar, Gücerat ve Racastan'a hâkim olarak bölgedeki Gupta varlığına son vermişler ve Gupta mirasına sahip olmuşlardır. Hint kaynaklarında "*Hunâ*" adıyla anılan Akhunlar, Kuzey Hindistan'a olduğu gibi Gücerat'a da Türk mührünü vurmuşlardır. Bölgedeki Türk varlığı XI. yüzyılın başlarında Hindistan'a on altı büyük sefer yapan Gazneli Mahmud'un askerî faaliyetlerinde de belirleyici olmuştur. Özellikle Somnath seferi sırasında Gücerat'taki Anahilvâra (Nahravala) şehri ve bazı civar kaleler, Gazneli ordusu tarafından ele geçirilmiş ve tapınaklarda ele geçirilen zenginlikler bu seferlerde maddi kaynak olarak kullanılmıştır. Gazneli Mahmud'un bölgedeki seferlerinden sonra, Dehli Türk Sultanlığı'nın kurucusu Kutbeddîn Aybeg tarafından 1196'da ve 1299'da Kalaç hükümdarı Alâeddîn Muhammed Şah tarafından kesin olarak fethedilinceye kadar, Gur Sultanı Muizzeddîn Muhammed'in, Gücerat'ın Vaghela yöneticisi Raca Bhim Div II. (Bhim Deo) 'nin çok şiddetli mukavemetiyle karşılaştığı ve Abu Dağı yakınlarındaki Kayadra'da mağlup olduktan sonra çok büyük kayıplarla Gazne'ye dönebildiği muharebe dışında çok fazla bir hadise bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, M. Aziz, *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi (1206-1290 AD)*, Lahor 1949,
- Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, (nşr. M. Fayda), İstanbul 2013,
- Aiyangar, K., *Ancient India and South Indian History and Culture (To A.D. 1300)*, Poona 1941,
- Akbulut, D. A., “İlkçağda Soğdia ve Baktria ile Hindistan İlişkileri”, *Tarihîte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu*, (31 Ekim-1 Kasım 2006), Ankara 2006, s. 1-8,
- Al Utbî, *The Kitab-ı Yamini (Historical Memories of the Amir Sabaktagin and the Sultan Mahmud of Ghazna, Early Conqueror of Hindustan and Founders of the Ghaznavids Dynasty)*, (nşr. J. Reynolds), London 1958,
- Antonova, K., - Bongard-Levin, G., – Kotovsky, G., *A History of India I*, Moscow 1979,
- Aristov, N. A., *Türk Halklarının Etnik Yapısı*, (nşr. A. Batur), İstanbul 2014,
- Artamonov, M. İ., *Kimmerler ve İskitler (Başlangıcından MÖ IV. Yüzyıla Kadar)*, (nşr. M. Şen), İstanbul 2020,
- Asadî, Z., “Study of Ghurids Situation in Sultan Mohammad Khwarezm Shah Period”, *Doğu Araştırmaları*, S. 7, 2011/1, İstanbul 2011, s. 213-236,
- Bayley, E. C., *The Local Muhammadan Dynasties (Gujarat)*, London 1886,
- Bayur, Y. H., *Hindistan Tarihi I: İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar (1526)*, Ankara 1987,
- Beckwith, C. I., *İskitler (Tarihleri, Kültürleri ve Dünyaya Etkileri)*, (nşr. O. Saygılı), İstanbul 2024,
- Beveridge, H., *A Comprehensive History of India I*, London 1862,
- Bhandarkar, R. G., *A Peep Into The Early History of India*, Bombay 1920,
- Bosworth, C. E., “The Early Ghaznavids”, *The Cambridge History of Iran IV*, (nşr. R. N. Frye), Cambridge 1975, s. 162-197,
- Bosworth, C. E., *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran (994-1040)*, Edinburg 1963,
- Briggs, J., *History of the Rise of the Mohemadan Power in India I (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasım Ferishta)*, (nşr. J. Briggs), London 1829,
- Can, H. Derya, “İndus Vadisi Medeniyeti'nin Tarihi”, *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, (nşr. Y. Kayalı), İstanbul 2022, s. 25-68,
- Chattopadhyaya, S., *Early History of North India (From the fall of the Mauryas to the Death of Harşha B.C. 200-A.D. 650)*, Calcutta 1958,
- Chattopadhyaya, S., *The Sakas in India*, Santiniketan 1955,

- Chavannes, E., *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, (nşr. M. Koç), İstanbul 2013,
- Childe, V. G., *Doğu'nun Prehistoryası*, (nşr. Ş. A. Kansu), Ankara 2010,
- Commissariat, M. S., *A History of Gujarat I (from A.D. 1297-8 to A.D. 1573)*, Calcutta 1938,
- Cöhce, S., "İlkçağda Hindistan'da Türk Varlığı", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1, (Ocak-Haziran 2001)*, Malatya 2001, s. 9-22,
- Cöhce, S., "Türklerin Hindistan Kültürüne Etkileri", *Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları*, (nşr. H. Hilal Şahin), İstanbul 2020, s. 17-27,
- Cöhce, S., *Delhi Türk Sultanları Tarihi*, Malatya 2004,
- Cunningham, A., *Later Indo-Scythians*, London 1893,
- Cunningham, A., *The Ancient Geography of India*, London 1896, Cüzcanî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsirî, A General History of Mohammadan Dynasties of Asia I*, (nşr. H. G. Raverty), Calcutta 1864,
- Czeglédy, K., *Bozkır Kavimlerinin Doğudan Batıya Göçleri*, (nşr. M. Gün), Ankara 2004,
- Dey, N. L., *The Geographical of Ancient and Mediaeval India*, London 1927,
- Dikshit, K. N., *Prehistoric Civilization of the Indus Valley*, New Delhi 1938,
- Dobbins, K. W., "The Commerce of Kapisene and Gandhrâra after the Fall of Indo-Greek Rule", *Vol. 14, No. 3, (Dec. 1971)*, s. 286-302,
- Dosabhai, E., *A History of Gujarat (From the Earliest Period to the Present Time)*, Ahmadabad 1894,
- Dunbar, G., *A History of India (From the Earliest Times to the Present Day*, Delhi 1990,
- Dunbar, G., *A History of India*, Delhi 1936,
- Durak, N., *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, İstanbul 2000,
- Durmuş, İ., *İskitler (Sakalar)*, Ankara 2008,
- E. Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX*, (nşr. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1989, s. 373-533,
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (A. Sait Aykut), İstanbul 2019,
- Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tabkîku Mâ li'l-Hind*, (nşr. K. Burslan-A. İhsan Yitik), Ankara 2015,
- Ercilasun, K., *Türk Tarihinde Asya Hunları (Birinci Hâkimiyet Dönemi)*, İstanbul 2019,
- Eryılmaz, İ., "Gücerat'ın Tarihi Coğrafyası", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Haziran 2024), s. 249-276,

- Eryılmaz, İ., *Hindistan'da Racputlar*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2011,
- Fleet, J. F., "The Question of Kanishka", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (1913), London 1913, s. 95-108,
- Fleet, J. F., "The Saka Era", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Jul. (1910), Cambridge 1910, s. 818-824,
- Frazer, R. W., *A Literary History of India*, London 1907,
- Ghirshman, R., *Les Chionites-Hephthalites*, Le Caire 1948,
- Ghosh, N. N., *Early History of India*, Allahabad 1948,
- Giles, P., "The Aryans", *The Cambridge History of India I (Ancient India)*, (nşr. E. J. Rapson), Cambridge 1922, s. 65-76,
- Golden, Peter B., *Dünya Tarihinde Orta Asya*, (nşr. Y. K. Taştan), İstanbul 2018,
- Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (nşr. O. Karatay), Çorum 2006,
- Guignes, J. De, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sâir Batı Tatarlarının Tarih-i Umûmîsi I*, (nşr. H. Cahit-E. Kılınç), İstanbul 2018,
- Gumilev, L. N., *Hunlar*, (nşr. A. Batur), İstanbul 2002,
- Haig, W., "Mu'izz-ud-dîn Muhammad B. Sâm of Ghûr and The Earlier Slave Kings of Delhi", *The Cambridge History of India III (Turks and Afghans)*, (nşr. W. Haig), Cambridge 1928, s. 38-73,
- Hamdallah Mustawfî Qazwîn, *The Geographical of the Nuzhat-al-Qulûb*, (nşr. G. Le Strange), Leyden 1919,
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, (nşr. M. Öztürk), Ankara 2018,
- Havell, E. B., *A Short History of India (From The Earliest Times To The Present Day)*, London 1924,
- Havell, E. B., *The History of Aryân Rule in India (From the Earliest Times to the Death Akbar)*, London 1918,
- Herodot, *Tarih (Tam Metin)*, (nşr. B. Uzunoglu), Ankara 2020,
- Hoernle, A. F. R., "Some Problems of Ancient Indian History: The Gûrjara Clans", *Journal of the Royal Asiatic Society*, (October 1905), London 1905, s. 1-32,
- Hooja, R., *A History of Rajasthan*, New Delhi 2006,
- Hudûd al-Âlam (The Regions of the World A Persian Geography 372 A.H.-982 A.H.)*, (nşr. V. Minorsky), London 1937,
- İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fî't-Tarih Tercümesi IX*, (nşr. A. Özyaydın-M. Tulum), İstanbul 1987,
- İsemî, *Futûhu's-Salâtîn or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî I*, (nşr. A. Mahdi Husain), New York 1966,

- İzgi, Ö., *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, (nşr. E. Ekrem-S. Küçük), Ankara 2020,
- Jayaswal, K. P., *History of India 150 A.D. To 350 A.D.*, Lahore 1933,
- Johnston, K., *A Physical, Historical, Political Descriptive Geography*, London 1880,
- Kansu, Ş. A., *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, Ankara 1991,
- Keightley, T., *A History of India (From the Earliest Times to the Present Day)*, London 1847,
- Kennedy, J., "The Secret of Kanishka", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (Jul., 1912), s. 665-688,
- Keskin, D., "Magada Krallığı", *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, (nşr. Y. Kaya), İstanbul 2022, s. 219-271,
- Khan, A. N., *Uchchh (History and Architecture)*, İslamabad 1980,
- Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad, *The Tabaqât-ı Akbarî I*, (nşr. B. De), Calcutta 1927,
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi I*, İstanbul 1953,
- Kingsmill, T. W., "The Migrations and Early History of the White Huns; principally from Chinese Sources", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, V. X, (New Series), London 1878, s. 285-304,
- Konukçu, E., "Heyâtula Hükümdarı Tarhan Nizek", *Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları*, (nşr. H. Hilal Şahin), İstanbul 2020, s. 77-87,
- Konukçu, E., "Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Huna'lar", XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi (21-26.X.1973) Bildirileri, Ankara 1979, s. 215-219,
- Kulke, H. – Rothermund, D., *Hindistan Tarihi*, (nşr. M. Günay), İstanbul 2001,
- Kumar, B., *The Early Kusâna (A History of the Rise and Progress of the Kusâna Power under the Early Kusâna Rulers: from Kujula Kadphises to Vâsudeva)*, New Delhi 1973,
- Kurat, A. N., "Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri", *Türk Dünyası El Kitabı I (Coğrafya-Tarih)*, Ankara 1992, s. 175-186,
- Lambrick, H. T., *Sind A General Introduction*, Oxford 1964,
- Lane-Poole, S., *Medieval India Under Mohammedan Rule*, London 1903,
- Laufer, B., *The Language of the Yüe-chi or Indo-Scythians*, Chicago 1917, s. 3-4,
- Lethbridge, R., *The History of India*, Calcutta 1900,
- Ligeti, L., *Bilinmeyen İç Asya*, (nşr. S. Karatay), Ankara 2011,
- Litvinsky, B. A., "The Hephtalite Empire", *History of Civilization of Central Asia III*, (B. A. Litvinsky), Paris 1996, s. 138-154,
- Liu, X., "Migration and Settlement of the Yuezhi-Kushan: Interaction and Interdependence of Nomadic and Sedentary Societies", *Journal of World History*, Vol. 12, No. 2, (Fall. 2001), s. 261-292,

- Mackay, E., *The Indus Civilization*, London 1935,
- Maenchen-Helfen, O. J., *The World of the Huns (Studies in Their History and Culture)*, London 1973,
- Mahajan, V. D., *History of Medieval India (Muslim Rule in India)*, New Delhi 1991,
- Majmudar, M. R., *Historical and Cultural Chronology of Gujarat (from Earliest Times to 942 A.D.)*, Ahmedabad 1960,
- Marshall, J., *Mohenjo-daro and The Indus Civilization*, London 1931,
- Mehta, J. L., *Advanced Study in the History of Medieval India (1000-1526 A.D.)*, Chandigarh 1979,
- Merçil, E., “Gazneliler ve Hindistan”, *Tarihî Türk-Hind İlişkileri Sempozyum Bildirileri (31 Ekim-1 Kasım 2002)*, Ankara 2006, s. 57-62,
- Mesudî, *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (nşr. A. Batur), İstanbul 2014,
- Mısra, V. N., “Climate, a Factor in the Rise and Fall of the Indus Civilization”, *The Decline and Fall of the Indus Civilization*, (nşr. N. Lahiri), New Delhi 2000, s. 239-250,
- Mızrak, E. Çağrı, *Bozkır Kavimleri (MÖ VII. Yüzyıldan MS VI. Yüzyılın Ortalarına Kadar Batı Türkistan ve Kuzey Hindistan’daki Bozkırlılar)*, İstanbul 2017,
- Minhâc-i Sirâc el-Cûcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, (nşr. E. Göksu), Ankara 2024,
- Mirashi, V. V., “The Spread of Saka in South India”, *Proceedings of the Indian Congress, Vol. 12, (1949)*, s. 45-49,
- Mısra, S. C., *The Rise of Muslim Power in Gujarat (A History of Gujarat From 1298 to 1442)*, Baroda 1962,
- Muhammed b. Havendşah b. Mahmud “Mîrhând”, *Tarih-i Ravzatü’s-Safâ Fî Sireti’l-Enbiyâ Ve’l-Muluk I*, (nşr. M. Öztürk), Ankara 2019,
- Mukherjee, B. N., “The Evidence of the Hou Han-Shu on the North-Western Frontier of the Kushana Empire”, *Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 33, (1971)*, Calcutta 1971, s. 63-64,
- Munshi, K. M., *Glory that was Gurjara Desa (A.D. 550-1300)*, Bombay 1944,
- Müller, M., *A History of Ancient Sanskrit Literature*, Allahabad 1926,
- Nijjar, B. S., *Panjab Under The Sultans (1000-1526 A.D.)*, Lahor 1979,
- Nizami, K. A., “Foundation of the Delhi Sultanat”, *A Comprehensive History of India V (The Delhi Sultanat A.D. 1206-1526)*, (nşr. M. Habib-K. A. Nizami), Bombay 1970, s. 148-174,
- Nizami, K. A., *State and Culture in Medieval India*, Aligarh 1985,
- Onat, A. – Orsoy, S. – Ercilasun, K., *Han Hanedanı Tarihi Bölüm 94 A/B (Hsiung-nu (Hun) Monografisi)*, Ankara 2020,

- Ögel, B., "Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I: Yüeciler", *ADT-CFD*, 15 (1/3), Ankara 1957, s. 247-278,
- Ögel, B., *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*, Ankara 2015,
- P'iankov, I. V., "The Ethnics of the Sakas", *Bulletin of the Asia Institute, New Series, Vol. 8. (1994)*, The Archaeology From the Former Soviet Union (1994), s. 37-46,
- Palabıyık, M. H., "Gaznelilerin Hindistan Seferleri", *EKEV Akademi Dergisi*, Y. 11, S. 32, (Yaz 2007), s. 139-152,
- Prasad, I., *A Short History of Muslim Rule in India (From the Conquest of Islam to the Death of Aurangzeb)*, Allahabad 1931,
- Prasad, I., *History of Medieval India (From 647 A.D. To The Mughal Conquest)*, Allahabad 1925,
- Pulleyblank, E. G., "The Wu-sun and Sakas and the Yüeh-Chih Migration", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 33, No. 1, (1970), s. 154-160,
- Puri, B. N., "The Kushans", *History of Civilizations of Central Asia II (The development of sedentary and nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250)*, (nşr. J. Harmatta), Paris 1996,
- Puri, B. N., *India Under the Kushânas*, Bombay 1965,
- Puri, B. N., *The History of the Gurjara-Pratihâras*, Lucknow 1957,
- Rapson, E. J., "The Scythian and Parthian Invaders", *The Cambridge History of India I (Ancient India)*, (nşr. E. J. Rapson), Cambridge 1922, s. 563-586,
- Rapson, E. J., *Ancient India (From the Earliest Times to the First Century A.D.)*, Cambridge 1914,
- Rasonyi, L., *Tarihî Türkölük*, Ankara 1996,
- Rice, T. T., *The Scythians*, London 1957,
- Rosenfield, J. M., *The Dynastic Arts of the Kushans*, Cambridge 1967,
- Rothermund, D., *Hindistan Tarihi (Orta Çağ'dan Günümüze)*, (nşr. N. Demir), İstanbul 2021,
- Ruben, W., *Eski Hind Tarihi*, (nşr. C. Ziya Şanbey), Ankara 1944,
- Sankalia, H. D., *Studies in the Historical, Cultural Geography and Ethnography of Gujarat*, Poona 1949,
- Sastri, S. M., *Cunningham's Ancient Geography of India*, Calcutta 1924,
- Savaş, M. M., *Gupta Tarihi ve Kültürü*, Ankara 2024,
- Sen, C. T., *Ashoka and The Maurya Dynasty (The History and Legacy of Ancient India's Greatest Empire)*, London 2022,
- Shukla, D. C., *Early History of Rajasthan*, Varanasi 1978,
- Sircar, D. C., "Early Western Satraps and The Date of the Periplus", *The Numismatic Chronicle, Seventh Series, Vol. 6. (1966)*, s. 241-249,

- Sircar, D. C., *Some Problems Concerning The Kusânas*, Calcutta 1971,
- Smith, V. A., “The Kushân, or Indo-Scythian, Period of Indian History, B.C. 165 to A.D. 320”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (Jan., 1903), s. 1-64,
- Stein, B., *Hindistan Tarihi*, (nşr. M. Günay), İstanbul 2015,
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâliku'l Ebsâr (Tükler Hakkında Gördüklerimiz ve Duyduklarım)*, (nşr. A. Batur), İstanbul 2014,
- Tanrıverdi, M., *Delhi Türk Sultanlığı Döneminde Multan (1206-1414)*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Tokat 2019,
- Tarikh-i Sultan Mahmud-ı Ghaznevi or The History of Sultan Mahmud of Ghazni*, (nşr. G. Ross-Keppe), Lahor 1908,
- Tarn, W. W., *The Greeks in Bactria and India*, Cambridge 1922,
- Tezcan, M., *Kuşanlar Tarihi (Yüeh-chih'lardan Kuşanlara)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1996,
- Thakur, U., *The Hûnas in India*, Varanasi 1967,
- The Travels of Fa-Hsien (399-414 A.D.), or Record of the Buddhist Kingdoms*, (nşr. H. A. Giles), Cambridge 1923,
- Thomas, E., “The Rivers of the Vedas, and how the Aryans entered India”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, V. XV, London 1883, s. 356-386,
- Thomas, F. W., “The Date of Kaniska”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (1913), London 1913, s. 627-650,
- Togan, A. Zeki Velidî, *Asya Tarihi 1968-1969 Yılları Dersleri*, (nşr. İ. Togan), İstanbul 2022,
- Togan, A. Zeki Velidî, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi I*, İstanbul 1981,
- Togan, A. Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul 1981,
- Travels of Fah-hian and Sung-yun Buddhist Pilgrims (From China to India, 400 A.D. and 518 A.D.)*, (nşr. S. Beal), London 1869,
- Tripathi, R. S., *History of Ancient India*, Benares 1942,
- Vaidya, C. V., *History of Medieval Hindu India III (Being a History of India from 600 to 1200 A.D.)*, Poona 1926,
- Vassary, I., *Eski İç Asya'nın Tarihi*, (nşr. İ. Doğan), İstanbul 2016,
- Virji, K. J., *Ancient History of Saurashtra (A Study of the Maitrakas of Valabhi V to VIII Centuries A.D.)*, Bombay 1952,
- Wheeler, M., “The Indus Civilization”, *The Cambridge History of India (Supplementary Volume)*, Cambridge 1953, s. 14-37,

Widemann, F., "Mauses King of Taxila: an Indo-Grek Kingdom with a Saka King", *East and West*, December 2003, Vol. 53. No. ¼ (December 2003), s. 95-125,

Wilberforce—Bell, H., *The History of Kathuawad (From the Earliest Times)*, London 1916,

Yâhiyâ B. Ahmad B. Abdullah Sirhindî, *The Târikh-i-Mubâarakshâhî*, (nşr. K. K. Basu), Baroda 1932,